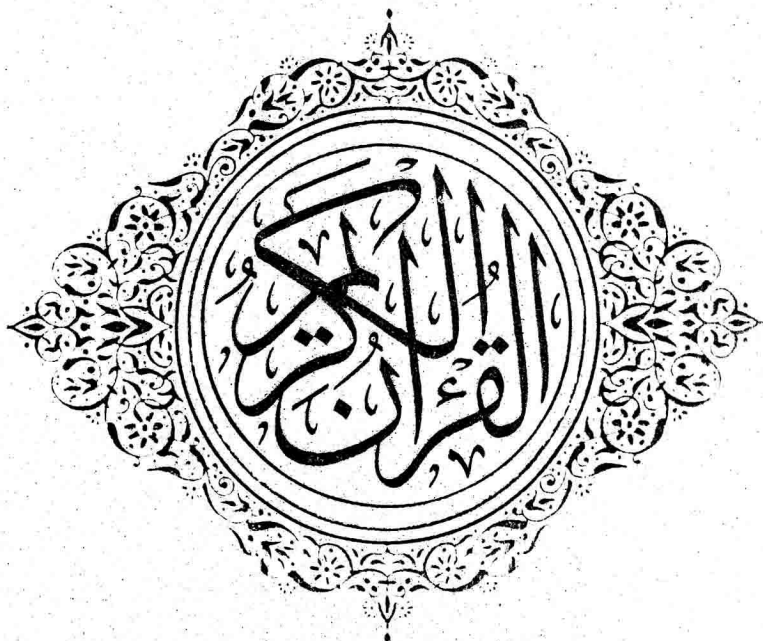

БАЙРАМ

**ТАТАРЫ
НА ЗЯМЛІ БЕЛАРУСІ**

3. 1992

БІСМІ АЛЛАГІ АР-РАГМАНІ АР-РАГІМ

БАЙРАМ

ТАТАРЫ НА ЗЯМЛІ БЕЛАРУСІ

КВАРТАЛЬНІК
ЗГУРТАВАННЯ ТАТАРАЎ-МУСУЛЬМАН НА БЕЛАРУСІ
("АЛЬ-КІТАБ")

3

МЕНСК 1992

Згуртаванню татароу-мусульман на Беларусі ("Аль-Кітаб")
вялікую дапамогу аказалі спадарыні і спадары:

А.Александровіч,
І.Александровіч,
Р.Александровіч,
Б.Аляксандраў,
Э.Ассановіч
Х.Басьюні,
А.Болсун,
І.Варановіч,
Р.Вянічкоўскі,
Г.Гаджыеў,
Р.Гамзовіч,
Я.Едановіч,
В.Каліноўскі,
Л.Канарская,
М.Клімковіч,

А.Люты,
С.Макаёнак,
А.Мальдзіс,
М.Марц"янаў,
І.Меметаў,
А.Міськевіч,
Н.Мурзіч,
Т.Муха,
Л.Папова,
В.Порахава,
Р.Сабалеўскі,
Ф.Файзаў,
Г.Фатыхава,
А.Філіпёнак,
А.Халембек,
П.Церашковіч.

Матэрыяльную дапамогу аказалі нам браты-мусульмане
з замежных краін.

Гэты нумар "Баірама" надрукаваны за кошт нашых
добрых сяброў — Яна Запрудніка (ЗША) і Паўля
Сутэра (Швейцарыя).

Прыміце татарскі рахмат і глыбокую пагану.

Тыраж 300 экз. Формат 60 x 84 I / 16

Ум. друк. арк. 4,5.

Надрукавана у Гародні

Салым алейкум, спадарыні і спадары,
супляменнікі-татары і браты-мусульмане !

Мінула незвычайнае лета і прыйшла звычайная восень. Запомніцца надоўга спякота, пажары ў лясх і на тарыяных балотах, доўгія, вельмі доўгія канікулы нашых абраннікаў — дэпутатаў Вярхоўнага Савета Беларусі.

Прэзідэнт вялікай усходняй дзяржавы двойчы ў дзесяць разоў павышаў цэны, заклікаючы ў той жа час яшчэ крышачку пацярпець. Павышэнне цэнаў на паліва, метал, збожжа выклікалі пагаршэнне і нашага становішча. Старыныя Вярхоўнага Савета Беларусі сцвяжае нас тым, што жывецца ў нас людзям яшчэ на-много лепш, чым у іншых краінах СНД. Калі ж яшчэ пагоршае жыццё, то застацца для параўнання 2 — 3 краіны ў Афрыцы.

Трэба паспачуваць нашым дэпутатам Вярхоўнага Савета. Ім жа прыйшлося усё ўзважваць і ўзважваць (парада С.Шушкевіча). Даўзважваліся да таго, што за аднаго "зайца" можна купіць малую булачку, за "рыся" — кілаграм мяса. "Лось" абменьваецца на 1 кг каўбасы, бутэльку гарэлки, але татараў гэта мала клапаціць, бо свіную каўбасу яны не ядуць, гарэлку не п'юць — вера забараняе. Калі ж у каго водзіцца "мядзведзі" ці "зубры", то іх скоро можа будзе памяняць на кош бульб і пакуначны цукерак.

Вялікі непакой выклікаць падзеі на Крымскім паўвостраве. Калісьці нашы ваенныя спецыялісты пахваляліся, што могуць з космасу сфатаграфавць чалавека на зямлі і будзе відаць, што ён у кішэні трымае фігу. Дык можа сфатаграфавалі зблізку тых, хто кідаў камяні і біў шыбы? А можа на здымках аказаліся не тыя людзі, што патрэбны? Дык проста сказалі, што татары б'юць.

Пра падзеі радасныя і сумныя глядзіце асобныя артыкулы: пра змест старадаўняга татарскага Зікера, пра жыццё татараў у Балгарыі пры Якукаве, пра першыя старонкі энцыклапедычнага даведніка пра татараў, пра новыя татарскія сем'і, нараджэнне дзячынкі, пра тых, чый зямны шлях завяршыўся ...

Ваши допісы і лісты шліце на адрас:

220090, г. Менск, Лагойскі тракт, д.27, кв.77

Якубу Якубоўскаму

النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧٥﴾ يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ
وَاللَّهُ لَا يَعْجُبُ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ ﴿٢٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ
وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٧٨﴾
فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِن تَبَتُّمْ فَلَكُمْ
رُؤُسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾ وَإِن كَانَ
ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ وَإِن تَصَدَّقُوا خَيْرَ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ
تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ
نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا
تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ
بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَن يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ
الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْغَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِن
كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْطِيعُ أَن يُمْلِ
هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيَهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ

КУР " А Н

Сура Аль-Бакара

(праяцт)

236. Не парушайце малітвы, і сярэдняю малітву, і станьце перад Аллагам з пакорлівацю.

237. Калі вас апануе страх, тады чытайце вашу малітву на нагах стоячы, ці конна; але калі вам не пагражае небяспека, помніце Аллага, Ён навучыў вас таму, чаго вы не ведалі.

238. Тыя, што паміраюць і пакідаюць жонак, павінны завяшчаць сваім жонкам утрыманне на адзін год і не высыляць іх з хаты. Калі ж яны самі пойдучь, нельга іх асуджаць, што б яны ні рабілі з сабою, і Аллаг — Усемагутны і Мудры.

239. І для разведзеных жанчын таксама павінна быць прызначана пэўнае справядлівае утрыманне — як абавязак для тых, хто баіцца Аллага.

240. Так Аллаг тлумачыць свае заповеды вам, каб вы зразумелі.

241. Не ведаеш хіба ты пра тых, што пайшлі са сваіх хат, баючыся смерці — і такіх было тысячы? І Аллаг сказаў ім: "Памрыце"; і пасля Ён вярнуў іх да жыцця. Сапраўды, Аллаг шчодры да людзей, але большасць людзей няудзячная.

242. І змагайцеся у імя Аллага і ведайце, што Аллаг Усячуйны, Усяведны.

243. Хто пазычыць Аллагу шчодрую пазыку, каб Ён памножыў яе у многа разоў? І Аллаг бярэ і памнажае, і Яму вы будзеце вернуты.

Заўвага: знаўцы Ісламу і беларускай мовы зазначылі, што слова Бог па-арабску гучыць Аллаг і так будзе лепш, чым напісанне Алах, як пішуць у руска-беларускім слоўніку.

244. Не чуу ты хіба пра правадыроу сыноу Ізраілевых пасля Майсея, калі яны сказалі прароку свайму: "Прызнач нам цара, каб мы маглі змагацца ў імя Аллага?" Ён сказаў: "Ці не лепш будзе, калі вы не будзеце змагацца тады, калі вам прызначана змагацца?" Яны сказалі: "Якія ж у нас падставы не змагацца, калі нас выгналі з хат нашых і ад сыноў нашых?" Але калі ім загадалі змагацца, яны кінуліся прэч, апрача нямногіх. І Аллаг добра ведае грэшнікаў.

245. І прарок іх сказаў ім: "Аллаг прызначыў Талута царом вашым". Яны сказалі: "Як жа ён можа ўладарыць над намі, калі у нас больш права на ўладу, чым у яго, і у яго няма багацця?" Ён сказаў: "Сапраўды, Аллаг выбраў яго быць над вамі, і памножыў мудрасць яго, і умацаваў цела яго". І Аллаг даруе ўладу, каму Ён захоча, і Аллаг Шчодры і Усяведны.

246. І прарок сказаў ім: "Знак яго ўладу у тым, што вам будзе даравана сэрца, у якім будзе свет ад Уладзікі вшага і спадчына добра, пакінутая родам Майсея і Арона. Ангелы будуць носьбітамі яго". Сапраўды, у гэтым ёсць знак вам, калі вы верыце.

247. І калі Талут выступіў з войскам, ён сказаў: "Сапраўды, Аллаг выпрабуе вас каля ракі. Той, хто будзе піць з яе — не будзе са мной, а той, хто не вып'е, абавязкова будзе са мной, за выключэннем тых, хто зачэрпне ваду рукою". Але яны пілі з ракі, апрача нямногіх. І калі яны перайшлі яе — ён і тыя, хто яму паверыў, — яны сказалі: "У нас цяпер няма сілы супраць Джалута і яго воіска". Але тыя, якія цвёрда ведалі, што прыйдзе дзень, калі яны стануць перад Аллагам, сказалі: "Як часта бывала, што малое войска адольвала большую сілу па волі Аллага!". І Аллаг з тымі, хто цвёрды.

248. І калі выйшлі яны насустрач Джалуту і войску яго, то сказалі: "О, Уладзіка наш, надзялі нас мужнасцю і умацуй нас і памажы нам супраць няверных."

249. Так яны пагналі іх па волі Аллага. І Давід забіў Джалута і Аллаг падараваў яму ўладарніцтва і мудрасць і навучыў яго усяму, чаму Ён хацеў. І каб Аллаг не супрацьстаяў людзям, адным праз другіх, зямля б напоўнілася смутай. Але Аллаг шчодры да усіх людзей.

250. Такія знакі Аллага. Мы прайдзіва аб'яўляем іх табе. Сапрауды, ты адзін з пасланцоў.

251. Гэтых пасланцоў узвялічылі Мы, адных больш за другіх; сярод іх ёсць тыя, з якімі пэўным чынам гаварыў Аллаг і іх Ён узвялічыў вышэй за іншых у ступенях чына. І мы далі Ісе, сыну Маріям, выразныя доказы і умацавалі яго духам святасці. І калі б Аллаг прымушаў падпарадкоўвацца волі Сваёй, тыя, што прыйшлі пасля іх, не змагліся б адзін супраць другога пасля таго, як яўныя знакі сямлі на іх. Але яны сталі спрачацца. Былі сярод іх некаторыя, што не верылі. І калі б была на тое воля Аллага, яны б не змагліся адзін супраць другога. Але Аллаг робіць тое, што Яму пажадаана.

252. О, вы, вернікі, ахвяруйце з таго, што Мы даравалі вам раней, чым прыйдзе дзень, калі не будзе ні куплі, ні продажу, ні дружбы, ні здрадніцтва; і нывернікі робяць шкоду самі сабе.

253. Аллаг — яма Бога, апрача Яго, Бога Жывога, Самаіснага, Усётрымальніка. Ні дрымота, ні сон не валодаць Ім. Яму належыць усё, што ёсць на нябёсах, і усё, што ёсць на зямлі. Хто можа стаць перад Ім, апрача як з дазволу Яго? Ён ведае, што ўперадзе іх, і што ззаду у іх; і нічога не могуць узяць яны з уладання Яго, апрача таго, што пажадае Ён. Прастол Яго распрасціраецца на нябёсы і на зямлю; і клонат Яго не у цяжар Яму: Ён — Усявышні, Вялікі.

254. У веры не можа быць прымусу. Сапрауды, выразней стала цяпер адрозненне паміж дабром і злом; такім чынам, хто адмаўляецца рабіць так, як грэшнікі, і верыць у Аллага, сапрауды, трымае Ён у руцэ сваёй дзяржаўна, што не зломіцца ніколі. Аллаг — Усецудоўны, Усебачны.

255. Аллаг сябра тых, хто верыць; з цемры Ён выводзіць іх на святло. А тыя, хто не верыць — іх сябры грэшнікі, якія са святла ўводзяць у цемру; яны — насельнікі агню, і там яны будуць заўсёды.

256. Хіба не чуў ты, хто паспрачаўся з Ібрагімам пра Уладыку яго, таму што Аллаг падараваў яму царства? Калі Ібрагім сказаў: "Мой Уладыка той, хто даруе жыццё і чыніць смерць". Ён сказаў: "Я таксама дарую жыццё і чыню смерць". Ібрагім сказаў: "Добра, што Ал-

лаг примушае сонца ўзыходзіць на ўсходзе; прымусь ты яго ўзыходзіць на захадзе". І збянтэжыўся няверны. І Аллаг не скіроўвае няправедных.

257. І хіба не чуу ты, як некаторыя праязджаючы каля горада, разбуранага дашчэнту, усклікнулі: "Калі ж верне Аллаг яго да жыцця пасля яго разбурэння?" Тады Аллаг прывёў яго у стан смерці на сто гадоў; потым Ён уваскрасіў яго і сказаў: "Ці доўга ты пабыў у такім стане?" Ён адказаў: "Я пабыў у ім адзін дзень і частку дня". Ён сказаў: "Не, ты быў у такім стане сто гадоў. Глянь цяпер на ежу тваю і пітво тваё, яны не сапсаваліся. І глянь на асла твайго. І Мы зрабілі гэта, каб зрабіць цябе знакам для людзей. І паглядзі на косці, як Мы складаем іх і пакрываем плошчу". І калі стала гэта зразумела яму, ён сказаў: "Я ведаю, што Аллаг мае ўладу рабіць усё, на што мае волю Сваю".

258. І ўспомні, як сказаў Ібрагім: "Уладка мой, пакажы мне як Ты даруеш жыццё мёртвым". Ён спытаў: "Ці ты не паверыў?". Той сказаў: "Паверыў, але я прашу гэтага, каб супакоіць сэрца сваё". Ён адказаў: "Вазьмі чатырох птушак і прыручы іх, пасля пакладзі на кожнай гары па частцы іх, а пасля пакліч іх: яны паспяшаюцца прыляцець да цябе. І ведай, што Аллаг Усемагутны і Мудры".

259. Тыя, хто ахвяруе багацце сваё ў імя Аллага, падобныя зярняці, з якога вырастае сем каласоў, і ў кожным коласе сто зярнят. І Аллаг яшчэ памнажае гэта, калі Ён захоча. І Аллаг Шчодры і Усяведны.

260. Тым, хто ахвяраваў багацце сваё ў імя Аллага і, калі ахвяраваў, не выказваў папрокаў і не крыдаваў, чакае ўзнагарода ад Уладыкі іх, і не пазнаюць яны ні страху, ні скрухі.

261. Добрае слова і дараванне лепшае за дабрачыннасць, за якой будзе крыўда. Сапраўды, Аллаг багаты, цярплівы.

262. О, вы, вернікі, не рабіце міласціны вашае марнай з папрокамі і крыўдамі, як той, хто ахвяруе багацце сваё на паказ людзям. Такі не верыць у Аллага і у Апошні Дзень. Ён падобны на гладкую скалу, пакрытую зямлёй, на якую ідзе моцны дождж, агалючы яе і робячы гладкай і цвёрдай. Такія не замацоўваюць за сабой нічога са зробленага імі. І Аллаг не накіроўвае няверных.

263. А тия, хто ахвяруе багаче сваё, каб дагадзіць Аллагу і умацаваць душы свае, падобныя на сад на высокім месцы. Моцны дождж падае на яго і памнажае яго плады. Калі ж няма вялікага дожджу, то дастаткова і малага. Аллаг бачыць вашы справы.

264. А ці хоча хто з вас, каб быў у яго сад з палмавых дрэў і вінаградных лозаў, з ручаямі, якія цякуць у садзе, з усялякімі пладамі, — калі старасць прыйдзе да яго і патамства яго слабое — каб вогненны вецер паразіў сад і выпаліў усё? Так тлумачыць вам знакі свае Аллаг, каб падумалі вы.

265. О, вы, вернікі, ахвяруйце з усяго добрага, што вы зарабілі і што мы вырошчваем вам з зямлі. Нічога не думайце ахвяраваць з багаго, чаго вы не ўзялі б і самі, хіба толькі дзеля паблагліvasці таму; і ведайце, што Аллаг багаты і слаўны.

266. Д'ябал пагражае вам галечай і кліча вас да нячысціка, Аллаг жа абяцае вам дараванне Сваё і шчадроты; Аллаг Шчодры і Усяведны.

267. Ён даруе мудрасць, каму захоча, і абдораны мудрасцю, сапраўды, атрымлівае дастатак, але ніхто не адчувае напаміну, апроча надзеленых разуменнем.

268. І што б вы ні ахвяравалі, які б зарок ні давалі, сапраўды, Аллаг ведае пра тое; а для тых, хто робіць зло, не будзе памочнікаў.

269. Калі вы даеце міласціну адкрыта — гэта дабро; але калі вы скрываеце міласціну вашу і даеце бедным — то гэта лепш для вас. І Аллаг ведае пра вашы справы.

270. Прымушаць іх ісці па шляху ісціны — не твой абавязак; але Аллаг накіроўвае, каго хоча. І што б вы ні ахвяравалі, вы гэта робіце для сябе, калі вы гэтага не робіце для чаго іншага, а толькі для таго, каб знайсці міласць Аллага. І што б вы ні ахвяравалі з багацця, усё вернецца, і вы не будзеце у крудзе.

271. Міласціна гэта тым бедным, што служаць Аллагу і не могуць свабодна перамяшчацца па краіне. Невукі думалі, што яны не

адчуваць патрэбы, бо яны асперагаюцца збіраць міласціну. Ты пазнаеш іх па выглядзе іх; яны не просяць у людзей міласціны дакучліва. І што б вы ні ахвяравалі з багацця свайго праудзівага, Аллаг добра ведае пра гэта.

272. Тыя, хто ахвяруюць свае багацце днём ці ноччу, тайна і адкрыта, атрымліваюць узнагароду ад Уладзікі свайго; не будуць ведаць яны ні страху, ні скрухі.

273. Той, хто ліхварыць, не стане інакшым, але толькі як той, каго сатана надзяліў вар'яцтвам. Так будзе з імі, бо яны гавораць: "Гандаль таксама падобны да ліхварства", але ж Аллаг зрабіў гандаль законным, а ліхварства незаконным. Такім чынам, калі той, на каго сыйдзе павучанне ад Уладзікі яго, пакладзе канец ліхварству, тады тое, што ён атрымаў раней, будзе належыць яму; і справа яго ў руках Аллага. Але тыя, хто вяртаюцца да ліхварства, — яны насельнікі агню, і яны там будуць заўсёды.

274. Аллаг касуе ліхварства і памнажае міласэрнасць. Аллаг не любіць зацятых у намер"і і вялікіх грэшнікаў.

275. Сапрауды, тыя, хто верыць і робяць добрыя справы, трымаюць малітву, і давалі ачышчэнне, — ім іх узнагарода ад Уладзікі свайго, і не будуць ведаць яны ні страху, ні скрухі.

276. О, вы, вернікі, бойцеся Аллага і адмоўцеся ад рэшты ліхвы, калі вы вернікі

277. Але калі вы гэтага не зробіце, бойцеся варожасці Аллага і Яго Пасланніка; але калі вы раскаецеся, вы атрымаеце вашу галоўную суму, такім чынам вы не пакрыўдзіце і не будзеце пакрыўджаны.

278. Але калі даўжнік не можа вярнуць доўг, дайце яму адтэрміноўку. Але калі даруеце доўг, як міласціну, гэта будзе лепш для вас, каб вы гэта ведалі.

279. І бойцеся дня, калі вам трэба вярнуцца да Аллага; тады кожная душа атрымае па заслугах яе; і не будуць яны пакрыўджаны.

280. О, вы, вернікі, калі вы пазычаеце адзін у аднаго, запісвайце пазыку. І хай пісар сумлення запіша гэта пры вас; нягожа пісцу адмаўляцца запісваць, бо Аллаг навучыў яго; і хай ён запіша, а даўжнік запомніць доўг і баіцца Аллага, Уладзікі свайго, і не змяняе свайго доўгу. Але калі даўжнік невялікага розуму або

слабн і не можа запомніць, то хай хто другі, хто можа абараняць яго інтарэсы, запомніць па справядлівасці. І вазьміце двух сведак з вашых блізкіх, а не знойдзеце двух мужчын, то вазьміце аднаго мужчыну і дзве жанчыны, так што, калі адна жанчына забудзецца, то другая напамніць ёй. І сведкі не павінны адмаўляцца, калі іх паклікаюць. Не грэбуўце запісваць гэта, малое яно ці вялікае, разам з вызначаным тэрмінам плацяжу. Так будзе сумленна ў вачах Аллага і робіць сведчанне больш надзейным і зберагае вас ад сумнення; такім чынам, не грэбуўце запісамі, за выключэннем тавараў, якія перадаюцца з рук у рукі, у такім выпадку не будзе грэхам, калі не запішыце. І майце сведак, калі прадаеце адзін аднаму; і хай не будзе гвалту ні пісару ні сведкам. І калі вы гэта (гвалт) зробіце, сапраўды, будзе для вас непаслушэнствам. І бойцеся Аллага. І Аллаг падаруе вам веды, і Аллаг усё добра ведае.

281. І калі вам здарыцца быць у дарозе і вы не знойдзеце пісара, бярыце заклад пры перадачы маёмасці. І калі з вас давярае другому што-небудзь, хай тут, каму было даверана, верне даверанае, і хай баіцца Ён Аллага, Уладьку свайго. І не утойвайце пісьмовага сведчання, і сапраўды, грэшнае сэрца таго, хто утойвае, і Аллаг добра ведае, што вы робіце.

282. Аллагу належыць усё, што ёсць на нябёсах і што ёсць на зямлі; і ці адкрываеце вы тое, што ў галаве вашай, ці хаваеце, Аллаг патрабуе ў вас адказу за усё. Тады Ён даруе, каму Ён захоча, і пакарае, каго захоча; і Аллаг мае уладу рабіць усё па волі Свайей.

283. Гэты Пасланец Наш верыць у тое, што адкрыта яму Уладькай яго, і тое самае робяць вернікі: яны вераць у Аллага, і ангелаў яго, і Кнігі яго, і у Пасланцоў яго, гавораць: "Мы не робім розніцы паміж яго Пасланцамі", і яны гавораць: "Мы чуем і падпарадкоўваемся. Мы вымольваем дараванне Тваё, о, Уладька наш; і да Цябе — наша вяртанне".

284. Аллаг не абцяжарвае ніякую душу больш за яе сілы. Яна атрымае узнагароду па заслугах сваіх, і атрымае пакаранне па заслугах сваіх. Уладька наш, не карай нас, калі заблудзем; і, Уладька наш, не абцяжарвай нас тым, на што няма ў нас сілы; і адпусці нам грахі нашы, і дай нам дараванне, і будзь літасцівы да нас; ты Пан наш; такім чынам, памажы нам супроць няверных.

С К А Ж И:

- БІСМІЛЛАГ (у імя Аллага) — пачынаючы якую-небудзь дзейнасць;
АС-САЛЯМ АЛЕЙКУМ (мір з табой) — калі спаткаеш мусульманіна;
ВА-АЛЕЙКУМУ-С-САЛЯМ (і з табой мір) — у адказ на прывітанне;
ІН ША АЛЛАГ (калі Аллаг захоча) — калі маеш надзею што-небудзь зрабіць;
СУБГАН АЛЛАГ (хвала Аллагу) — калі трэба кагосьці пахваліць;
МА ША АЛЛАГ (так Аллаг жадае) — дзівячыся;
ФІ АМАНІ ЛЛАГ (пад апекай Аллага) — развітваючыся з кім-небудзь;
ДЖАЗАК-АЛЛАГУ ХАЙРАН (няхай Аллаг табе аддзячыць) — дзякуючы;
ТАВАККАЛЬТУ АЛА-ЛЛАГ (на Аллага пакладаю надзею) — пры вырашэнні праблемы;
ЛА ІЛАГА ІД-АЛЛАГУ (няма боства акрамя Аллага) — калі рана устаеш;
ЯРГАМУК АЛЛАГ (няхай Аллаг змільнуецца над табой) — калі чуеш, як хто-небудзь чыхае;
АЛ-ГАМДУ ЛІ-ЛЛАГ (хвала Аллагу) — калі сам чыхаеш; калі у цябе спыталі, як справы, а яны не найгоршыя;
АМІН (прымі маю малітву) далучаючыся з іншымі у малітве;
Я АЛЛАГ (о, Аллаг) — у бядзе, распачы;
АСТАГХОІРУ-ЛЛАГ (прабач мне, Аллаг) — калі шкадуеш, што зрабіў дрэнны ўчынак;
НАУ-ЗУ БІ-ЛЛАГ (да Аллага ўцякаем) — каб паказаць сваю неахвоту, агіду да нечага ці да некага;
ІННА БІ-ЛЛАГ (Аллагу належым) — калі пачуеш пра смерць мусульманіна.

ГЭТЫ ЗІКЕР ПЯМЦЬ СПРАДВЕРКУ СМІЛАВІЦКІЯ ТАТАРЫ

Шлях навуковага даследавання бывае вельмі складаны. Вось, напрыклад, як гэты. У Смілавічах ужо некалькі стагоддзяў жывуць татары. Была у іх мячэць, некаторыя мелі валокі-другую зямлі (яшчэ і сёння могуць паказаць, дзе былі прадзедаўскія гоні) і ведаюць сваю радаслоўную, маюць дакументы аб шляхетскім паходжанні, выявы гербаў.

У святочныя дні на мізарты збіраюцца на маленне. Бывае і сумная нагода — пахаванне тутэйшага мусульманіна, або нават з далёкага Менска, бо там няма асвятчонай мусульманскай зямлі. Збіраюцца татары таксама на жалобную веча, каб памаліцца за мусульманскую душу. Тады пасля чытання адпаведных дуа (малітваў), абавязковай і любімай усімі сур'я з Кур'ана — Я-Сін, імам п'яе Зікер. Да яго далучаюцца тыя, хто умее чытаць па-арабску, бо тэкст напісаны арабскімі літарамі. Словы ж **ЛА ІЛАГА ІЛ'АЛЛАГУ МУХАММЕД РЭСКІЛЬ УД-ІЛАГ** (няма боства акрамя Аллага, а Мухаммед пасланнік Яго) — прыпеў, што паўтараецца пасля кожнай страфы, пяць усе прысутныя.

Уражэнец Смілавіч Ібрагім Канапацкі дзесяткі разоў чуў Зікер, вывучу яго. Толькі хацелася даведацца, пра што гэты Зікер. Імам п'яе яго з мусульманскай кнігі, якая без змен і варыянтаў, падобна як Кур'ан і Хамаід, перапісваецца з прадаўніх часоў. Звяртаўся Ібрагім да тых, хто ведае турэцкую мову, бо спадзяваўся, што Зікер напісаны на старатурэцкай мове. Атрымаў толькі прыблізны пераклад. І вось на навуковай канферэнцыі ў Сімферопалі пазнаёміўся з Генрыкам Янкоўскім, які жыве і працуе ў Венгрыі, добра ведае цюркскія мовы і цікавіцца беларускімі татарамі. Вярнуўшыся ў Смілавічы, Ібрагім пайшоў да імама і з кнігі дакладна перапісаў пад дыктоўку кірыліцай гэты Зікер. Адаслаў у Венгрыю і вось што атрымалася ў выніку гэтага ...

Прышоў ліст ад Янкоўскага на англійскай мове. Ібрагім англійскую мову ведае крыху горш, чым нямецкую (нямецкую латвей было вучыць, бо з дзяцінства сябраваў з яўрэйскімі хлапчукамі), а таму звярнуўся да нашага татарскага паліглота Ісмаіла Александровіча, каб зрабіў пераклад. Тут мы ў "Байраме" друкуем гэту працу. А чаму ж Генрык Янкоўскі напісаў ліст на англійскай мове? Магчыма таму,

што гэта артыкул, які аўтар надрукуе ў нейкім часопісе. Так што сачыце, татары, за навуковай літаратурай. Покуль што чытайце тое, што перакладзена на беларускую мову.

Малітва беларускіх татараў. Новы моўны дакумент

Малітва была запісана з голасу імама Мустафы Хасеневіча Асановіча з Смілавічаў Чэрвеньскага раёна Менскай вобласці 10 верасня 1991 года Ібрагімам Канапацкім, затым перапісана кірыліцай і выслана аўтару гэтых радкоў. Канапацкі выказаў сваё меркаванне, што мова гэтай малітвы, магчыма, старатурэцкая.

Слова "Зікер" турэцкае ад арабскага "зікр" — упамінанне. Як рэлігійны тэрмін праслаўляе Аллага, а ў гэтым тэксе — праслаўляе прарока Мухаммеда, ято уласцівасці — міласэрнасць і моц. У гэтым папярэднім артыкуле тэкст перапісаны ў левым слупку, а транслітэрацыя паралельна правым. Транслітэрацыя строга філалагічная, уключае пунктуацыю з адзінай асаблівасцю — усе літары малыя.

Мова малітвы турэцкая з уплывам кіпчацка-татарскай. Гэты татарскі уплыў не можна покуль што аднесці да яког-небудзь канкрэтнай цюркскай мовы, а можа разглядацца як аснова існаваўшых астаткаў забытай тутэйшымі татарамі сваёй роднай мовы. Пачаткам адмірання мовы можна лічыць, відавочна, пачатак 16 стагоддзя. Але, відаць, гэта быў працяглы працэс, у час якога скарыстанне размоўнай татарскай мовы паступовы асмяжоўвалася. Адміранне мовы праходзіла на розных узроўнях не адначасова і не аднолькава.

Найбольшым этналагічным адрозненнем паміж татарамі і мясцовымі жыхарамі у Беларуска-Літоўскай дзяржаве была іх рэлігія ... Як вядома, адміранне татарскай мовы адбылося яшчэ і таму, што мовай малітваў была арабская мова.

Усё ж кантакты паміж татарамі Беларуска-Літоўскай дзяржавы і Усходам, мусульманскім светам ніколі поўнасьцю не перарываліся. І адбывалася сувязь шляхам матэрыяльнай, духоўнай, а таксама лінгвістычнай дапамогі Турцыі. Аб гэтым дае некаторае ўяўленне кавалачык рэлігійнай паэзіі як вынік такіх кантактаў.

У канцы артыкула друкуем тры страфы Зікера на беларускай мове у перакладзе І.Александровіча. Астатняе можа зрабіць кожны татарын, калі хоча мець асалоду ад вынікаў сваёй працы.

ZIKER

Dertlülernin tabibi
Ey, tek birnin habibi
Yarlıqayıl bir garibi
Şeyh ül-Lahi Muhammed.
La ilaha il'Allahu
Muhammed resül ül-Lah.

Gümle dervişler ondan
Al-i Mustafa nurundan
Ol dervişler sadinden
Fehri, fehri Muhammed.
La ilaha...

Dervişliğin qılıyan(i),
Ulvilernin ulviyan(i)
Al-Furqan genği bulıyan(i)
El-Beyanî qılan(i) Muhammed.
La ilaha...

Qobar⁶ ahir zemanda

dertelju, lernin tabibi,
ej tekbir, njun xahibi,
erlika, gil bir garibi,
şejun, lillagi muxammed.
lja, illjage, illjallagu,
ressjulljullag.

dzumle, dervişler endan'
ul' mustafa, njurinden'
ulder vişler, sadynden,
fexri, fexri muxammed.

der vişliğin', kylgan',
ul'afi, lernin evlifan',
ul'furkan', kençe bulgan'
ul' bejani kylani muxammed.

kubar axyr zemande

¹Probably from Arabic 'ill, Tur. al 'family; dynasty', cf. REDHOUSE (1968: 41), i.e. descendants of Mustafa (the title of the prophet, the elect of God)

²From Arabic sa'd 'happiness'

³This spoiled line may also suggest other readings, e.g. vellilernin evliyası, 'the saint of the saints' which fits more the sense, but not the rhyme or vellilernin eylegeni 'who made the saints, protectors', but this solution would require accusative suffix, not genitive.

⁴kençe means in Crimean Tatar 'junior; younger' which seems to make no sense here; therefore probably Per. genğ 'treasure?'; provided that the verb bul- is of Turkish type and means 'to find', versus Kipchak (and also Azerbaijani, Turkman) tap-, and not a Volga Tatar variant bul- of the Kipchak bol- (Turkish ol-) 'to be'; the expectable accusative suffix may be deleted in the poetry.

⁵Other readings possible: ulu beyanin kelami...; el-beyanin kelami etc.

⁶Turkish kop- 'to break off', which corresponds to Kipchak üz-? ; other possible reading kubür, Arabic 'greatPL'.

Nuru ile ğiganda⁷
Yad edilmişdür iki ğihanda
Safi arşun Muhammed.
La ilaha...

Ariş-şemsü⁸ ve dua
Qamer yüzli Mustafa
Mustafadır ve Murtaza
Fehr-i alem, Muhammed.
La ilaha...

Kölgü⁹ Allahudur adı
Zillu'Llahu sıfatı
Ne arıfdir batini
Küler jüzli Muhammed.
La ilaha...

? Süleyman ?
Bek saqlayıl imanı
Kim Hak uçun verse dini
Şefi¹⁰ figanı Muhammed.
La ilaha...

Kören kördi diyarı?¹¹
Hem eşitti, kelamni
Aldılar? ?¹² selamı
Devlet(-i) ali(ye) Muhammed.
La ilaha...

Ser-mürseldür adun
Ummetleründür yadun
Huda teğridur yadun

njuri ile ğigando,
jad' il' mişdur iki ğigande,
safi arşun muxammed.

arişşemsju veddua.
kamer juzliju mustafa.
mustafa der vemurteda,
fexri velem muxammed.

kol'güvellagu duradydy,
zil'deljaljun syfaty;
nearef der batyni,
kjuler juzliju muxammed.

kul' sjulejman besejani,
bekseklja gil' imani,
kimxak uçu verseni deni,
şefiv figani muxammed.

kjuren kjur dy digali,
gemaşiddy keljamni
êldyler sittyn seljami
devlet ali muxammed.

ser mursel'dur adun',
ummet lerun dur jadun',
xuzja ténkeri dur jadun

⁷ or ğihanda 'in the world'.

⁸ From Arabic 'Ariş Şemsü 'the shed, alcove of the sun' ?

⁹ Crimean Tatar kölgü, köletke (in the Northern Dialect also talda), Turkish gölge 'shadow', that is the same as the next Arabic ğill.

¹⁰ The sense of this line is unclear, Arabic Şefi 'intercessor' and Persian figān 'cry: wail; lamentation'.

¹¹ The rhyme suggests a word ending with -am, the verb 'to see' something visible, perhaps alem, from Arabic 'alem 'mark'.

¹² The verb valency gives prompt for an object suffixed by -DIN, in this case, -tîn.

? tadimuz Muhammed.
La ilaha...

serta dimuzi muxammed.

Qaşı nun tek¹³ yazılmış
Dişi inçe dizilmiş
Nazi de hiç kelmemiş
Şiddi ziya Muhammed.
La ilaha...

kaşınjun tək"ja zılmış,
dyşi indjady zılmış,
na zyde giç kelemmiş,
Şiddi ziya muxammed.

Kim erse? ister izzeti
Kimi dünya devleti
Kim zıyneti
Ummet ister Muhammed(1).
La ilaha...

kjum ilse istər ızzetty,
kimi dun'ja devlety
gum zinety
ummet istery muxammed.

Ummetlerin burhanı
Dertlülerin dermanı
Aşıkların hoş şanı
Resül'lahu Muhammed.
La ilaha...

ummet lerun burgani,
derlju lernjun dermanı,
aşıklarun xuşdjani,
resjullagu muxammed.

İsmi taha ve esen
Çeker ummetler Yasen
Nuşda derhemdir?¹⁴ Yasen
Gismi ehzen Muhammed.
La ilaha...

ismi tagave jasen'
Çeker ummet ler jasen'
nuşda dergam der jasen,
dismi eşxen muhammed.

Gennetin ul¹⁵ istemez
Gehennemden hiç qorqmaz
? körmede(n)?
Fehri olmaz¹⁶ Muhammed.

dinnetyn ul istemez
degennemden xyç kur
kumaz uşmet kjur mede,
fexri ulmaz muxammed.

¹³ That is, like the Arabic letter nūn.

¹⁴ This verse is not quite clear, the first word is apparently a Persian stem nūš- 'to drink', though the -da is vague; other possible readings nuşande 'drinking' or more probably nuş eder(ken) ?, the former may suggest that the second word is derhem, from Persian 'bewildering', the latter that the third is Persian gam(dur) 'grief; worry'; none of these readings satisfies.

¹⁵ cf. Volga Tatar ul, Turkish ol 'he; she; it'.

¹⁶ This verb is seemingly displaced from the preceding line where it shall rhyme with istemez and qorqmaz. Moreover, it does not fit the last line semantically, either. Was not the third line like İsmet körmeden almaz 'He does not accept unless one is pure'?

La ilaha...

Atasından tuyanda
Ummet ?
Ummet için Siratta
Tursa kerek Muhammed.
La ilaha...

Allah, Allah Hudaya
Doymaz Ummet qaraya
Ya rebbi, senden ataya
Yaz kalamı Muhammed.
La ilaha...

Şefaatin umaruz
Keçe kundüz beklerüz?
Hep senün ummet(ün)üz
Koyma bizi, Muhammed.
La ilaha...

Allah, Allah derse
Ul Buraq(nı) binerse?
Ummetlerin önünde
Sallana kider Muhammed.
La ilaha...

Qiyamet kün oldukda
Mekke'sinden döndükde
Saf, saf olun dedikde
Niyazi qılan Muhammed.
La ilaha illa'Llahu
illa'Llahu iman virgey
bir Allah.

eta sinden tugandë,
ummet edydy lindë,
ummety çun sy...
tatur sekerek muxammed.

ellag, ellag xyzjae,
duimaz ummet garaja,
jarebbi senden ataja,
jaz kalani muxammed.

Şefa atun' umaruz,
keçkjunuz ökleruz,
gebsenjum ummet,
juzku mabizi muxammed.

ellag, ellag dyessër
ul burak binneser
ummet lerun uninde
salini kidery muxammed.

kyja met kjun ulduk,
remeka sirden dikudukde,
saf saf uljun didukre
Nijas kylani muxammed.
La illagë il illagë
la illagë iman virkej
bir allah.

Translation

Doctor of the sufferers,
Beloved of the One,
Forgive the poor one,
Prince of Allah.

There is no god but God
And Muhammad is the envoy of God.

All dervishes are from Him,
From the light of Mustafa's clan.
?The dervishes are all from his happiness,
Glory, glory, Muhammad.

There is no god...

He who made the dervish order,
 ?Jupiter and Saturn above the highest,
 ?He who found the treasure of Koran,
 He who delivered the word.

There is no god...

There will be a break in the Last Day,
 When He arises with the lighth,
 His memory retained in both worlds,
 Your throne is pure, Muhammad.

There is no god...

?

Moon-like faced, Muhammad,
 God chose Him and is pleased with Him,
 Glory of the world, Muhammad.

There is no god...

His name is Allah's shadow,
 And attributes are the shades.
 How much does he know intrinsincly,
 Smiling faced Muhammad.

There is no god...

? Suleiman ?

Keep firmly the faith,
 ?That you will give (back) your religion to God,
 Muhammad, the intercessor of those who lament.

There is no god...

One who looked saw the sign,
 And heard the word.
 They ? acquired the greeting,
 Muhammad (whose) power is great.

There is no god...

Your name is chief apostle,
 Your memory is in the community (of Muslims),
 Your memory is God,
 Our ? taste, Muhammad.

There is no god...

His eyebrows are written like a nun (letter),
 His teeth are finely arranged,
 He never whimmed,
 Muhammad, the strong light.

There is no god...

One wants the glory,
Another the world power,
Another adornment,
The community wants Muhammad.

There is no god...

Evidence for communities,
Remedy for sufferers,
The joyful soul of lovers,
Muhammad, messenger of Allah.

There is no god...

His name is pure and sound,
Communities worship Yaseen,
?How great and bewildering is Yaseen,
Muhammad whose body is the most beautiful,

There is no god...

He does not want the Paradise,
And does not fear from hell.
?He does not accept impure,
Glory ? Muhammad.

There is no god...

Born from his father,
?... the community,
Muhammad who on behalf of the community
Shall mount the Sirat bridge.

There is no god...

Allah, Allah, the Lord,
?Will not satisfy himself of looking at the community,
Oh, my Lord, may Muhammad
Write the announcement for you.

There is no god...

We hope for intercession,
We wait day and night,
We are your people
Muhammad, do not leave us.

There is no god...

If only Allah says,
He mounts Burak,
In front of the community,
Swings and goes away.

There is no god...

When the Last Day comes,
He returns from his Mekka,
People will greet Muhammad,
Who entreats a favour of (Him).

There is no god...
Allah, give the faith.

Лекар для тых, хто пакутуе,
Любімы Адзіным (Аллагам),
Прабачваючым бедным (Аллагам),
Уладар, пастаўлены Аллагам.
Прыпеў: Няма боства акрамя Аллага,
а Мухаммед пасланнік Яго.
Мы спадзяемся на ласку,
Мы думаем пра цябе дзень і ноч,
Мы твае людзі,
Мухаммед, не астаўляй нас.
Прыпеў: Няма боства акрамя Аллага,
а Мухаммед пасланнік Яго.
Калі надыйдзе Судны дзень,
Ён вернецца з Меккі*.
Людзі будуць вітаць Мухаммеда,
Які прасіў заступніцтва за нас перад Ім (Аллагам).
Прыпеў: Няма боства акрамя Аллага,
а Мухаммед пасланнік Яго.

* Прарок Мухаммед пахаваны ў горадзе Медына, але ў народнай традыцыі месцам пахавання нярэдка называецца горад Мекка.

МУСУЛЬМАНСКІ ДАКУМЕНТ З МЕНІШЧЫНЫ

Алі Халембек перадаў квартальніку "Байрам" цікавы дакумент — копію Акта выбарання на пасадку імама Асмалоўскага джаміату (парафіі), які збырогся на Беласточчыне. З гэтага Акта можна зрабіць некалькі высноў:

1. У выбаранні імама прымалі удзел толькі дарослыя мужчыны. Іх было ў джаміяце 59, а ўсяго мусульман было, верагодна, 200 чалавек.

2. У Акце не называецца колькасць мусульман, якія галасавалі супраць прапанаванай кандыдатуры на пасадку імама. Выбары адбыліся, як бы мовіць цяпер, кансэнсусам.

3. Большасць выбаршчыкаў падпісалася па-руску, 16 — па-арабску, 13 было непісьменных, падпісаліся за іх суседзі.

4. Шляхетствам пчыціліся 23 выбаршчыкі, 3 чалавекі указалі пасадку, двое — маёмасны стан (памешчык).

5. Многія выбаршчыкі назвалі толькі сваё імя і прозвішча, астатнія указалі імя бацькі, толькі адзін, калежскі саветнік імя па бацьку напісаў на рускі манер, на -іч — Саліх Якаўлевіч Багдановіч.

6. Найбольш пашыранымі былі прозвішчы Александровіч, Байрашэўскі, Карыцкі, Казакевіч. Імёны традыцыйна мусульманскія, зрэдку размоўныя (Куба, ад поўнага мусульманскага імя Якуб), зрэдку хрысціянскія. Але ж выбіралі імама толькі мусульмане?

7. Выбаранне імама было не прыватнай справай джаміату, таму Акт даслаўся ў службовыя дзяржаўныя інстанцыі (джаміят выдаваў мусульманам метрыкі, а ад іх залежыў і прызыў на вайсковую службу, і наследаванне маёмасці — галоўным чынам зямлі), а таксама ў Сімферопальскі муніцыпалітэт.

Даштлівыя чытачы, прааналізаваўшы гэта Акт, могуць зрабіць грунтоўныя і цікавыя высновы.

АКТ

1882 года Ноябры Минской губернии 2 Стана Слуцкого уезда. Чиновники, помещики и дворяне Осмоловского магометанского прихода имели разсуждение, что имам их прихода Амурат Иосифов Смольский волею Божею жизнь кончил сего года истекшего Октября месяца. Постановили избрать другого имам в Осмоловской приходской соборной мечети среди себя вполне соответствующаго ему званию как в

хорошем поведении, так в полном знании догматов религии Магометанской веры и русской грамоты дворянина Якова Сулейманова Ясинского, который обязуется тут же в Осмолове жить вблизи мечети и все принадлежащие духовника обязанности исполнять в точности рачительно и аккуратно с предоставлением ему правом с сего времени владеть вакуфною валоккой земли, расположенной в Осмолове. Каковой Акт укрепив грамотные собственноручно, а неграмотные через уполномоченных подписями представить посредством уполномочиваемых ими прихожан дворянина Якова Иванова Халембека, Иосифа Яковлева Курмановича и Александра Иосифова Соболевского, подписанный Акт через Слуцкое полицейское управление, в Минское губернское правление, а копию с надлежащего Акта в Таврическое магометанское правление.

Подлинный подписали: коллежский советник Салих Яковлевич Богданович, дворянин Александр Иосифов Соболевский, коллежский асессор Сулейман Яковлев Александрович, дворянин Александр Ильшовский, помещик Яков Иванов Халембек, помещик Матвей Александров Корицкий, Иосиф Хазбиевич, коллежский секретарь Александр Яковлев Александрович, дворянин Адам Иосифов Солтан, дворянин Лев Хазбиевич, Иосиф Богушевич, дворянин Матей Курманович, Самуил Корицкий, Бекир Александрович, дворянин Матей Козакевич, дворянин Адам Александров Мусич, Халиль Корицкий, Иосиф Байрашевский, Степан Козакевич, Адам Курманович, Давид Байрашевский, Александр Козакевич, Иван Козакевич, Матвей Байрашевский, Матвей Александров Ялмовский, Степан Яковлев Алесандрович, дворянин Иван Абрагамов Полторжский, дворянин Бернард Козакевич, дворянин Иосиф Яковлев Курманович, дворянин Степан Байрашевский, дворянин Александр Самуилов Корицкий, дворянин Доменик Халембек, дворянин Иосиф Иванов Халембек, дворянин Адам Абрагимович, дворянин Михаил Абрагимович, дворянин Степан Козакевич, Адам Байрашевский, Яков Козакевич, Матей Байрашевский, Ибрагим Абрамович, дворянин Сулейман Алесандрович, Мустаф Ясинский, Алесандр Александрович, дворянин Самуил Корицкий, дворянин Иван Корицкий, дворянин Алесандр Степанов Корицкий, дворянин Алесандр Иосифов Соболевский, Степан Александров Корицкий, Абрагам Александрович, Яков Александрович, Сулейман Мусич, Яков Байрашевский, Амурат Абрамович, Куба Байрашевский, Куба Ясинский, Куба Муха, Куба

Александрович, Хасень Александрович.

Подпись означенных лиц подписом и приложением казённой печати удостоверяю Декабря 4 дня 1882 года Пристав 2 Стана Судзкого уезда

Соболевский М.П.

Копія Акта зроблена, верагодна, у 19 стагоддзі. Але чаму няма дакладнай даты Акта? Неахайнасць таго, хто рабіў копію? А можа сходу не было, а подпісы збіралі па дамах?

ЭСКАДРОН ТАТАРСКИХ УЛАНАУ У ВАЙНЕ З НЕМЦАМІ У 1939

Татарскі уланскі эскадрон быў у складзе 13-га палка Віленскіх уланаў, месцам пастаяннай службы якога ў мірны час была Новая Вілейка каля Вільні. Базаў для фарміравання асабовага складу "дулялася татарскае насельніцтва, якое жыло на тэрыторыі Польшчы да 1939 года. Але гэта не значыць, што ў складзе эскадрона не было прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцей — палякаў, беларусаў, украінцаў.

У час абвешчання мабілізацыі 24 жніўня 1939 г. у эскадроне служылі камандзір эскадрона — ротмістр Аляксандр Ельясавіч, камандзірамі аддзяленняў — Ян Асановіч, Аляксандр Халецкі, Мацей Гембіцкі, Якуб Якубоўскі, Мацей Смольскі, Аляксандр Рапаравіч і інш.

Перад выходам на месца дыслакацыі замянілі карабіны на новыя, выдалі на кожны ўзвод па аднаму супрацьтанкаваму ружжы (тады гэта была сакрэтная зброя), усім выдалі новае абмундзіраванне і добры абутак. Затым эскадрон пагрузіўся ў вагоны на станцыі Бездань каля Вільні і 27 жніўня накіраваліся па трасе Ліда — Ваўкавыск — Чарэмха — Седльцы — Варшава і далей на Лодзь.

Выгрузіўся эскадрон у ноч з 30 на 31 жніўня ў лесе за станцыяй Галжувек паміж гарадкамі Галжув і Юстынув. Тут жа затрымаўся і увесь 13-ы полк Віленскіх уланаў. На гэтым месцы і застаў іх першы дзень вайны.

Першага верасня у 17 гадзін атрымалі загад пераходу усей Віленскай брыгады кавалерні, у склад якой уваходзіў і 13-ы полк, у раён Пётрка Трыбунальскага. На досвітку 2 верасня дайшлі да Пётркава і занялі абарону на поўдзень ад возера Бутай і да вёскі Мошчэ. А у ноч з 3 на 4 верасня новы пераход на паўднёвы ўсход ад Пётркава Трыбунальскага і заняцця абароны на ўскраіне лесу уздоўж дарогі Пётркув — Любень. На гэтым месцы адбыліся першыя баявыя сутычкі кавалерні з механізаванымі патрулямі 1-й танкавай дывізіі немцаў.

Татарскі эскадрон знішчыў механізаваны патруль немцаў, які меў намер фарсіраваць раку Ляцкеж. Пятага верасня атрымалі загад разам з галоўнымі сіламі Віленскай брыгады кавалерні адыйсці за раку Піліцу і арганізаваць абарону пераправы ў Сулейве. Гэты марш быў выкананы ноччу з 5 на 6 верасня, і воіны затрымаліся ў лесе на ўсход ад Сулейва. А тут новы загад — адступіць далей у раён Апочна. У час гэтага пераходу на зылаку 7 верасня эскадрон даў бой моцнаму механізаванаму атраду ворага, у выніку чаго спыніў далейшы рух, але і сам не далічыўся чатырох уланаў. Хутка ўжо перарвалася лучнасць камандавання 13-га палка з камандаваннем брыгады. Гэта ўжо быў перыяд агульнай хвалі адступлення да Віслы разбітай арміі, якую праследавалі танкава-механізаваныя часткі немцаў.

Восьмага верасня 13-ы полк дайшоў да гарадка Пшытк, дзе трапіў пад бомбёжку. Адчуваўся недахоп харчовых прыпасаў і фуражу для коней. Восьмага верасня пасля палудня 13-ы полк накіраваўся ў Едлінск, далей у раён Рычывула, дзе непадалёк ад Мацяёўцаў быў адзіны драўляны мост цераз Віслу, а 13-ы полк і ў яго складзе татарскі эскадрон уланаў накіраваўся па заходнім беразе Віслы на поўнач. Дзевятага верасня яны трапілі пад бомбавы удар нямецкай авіяцыі, панеслі вялікія страты, былі рассяяны. Усе, хто заставаўся (у тым ліку і татарскі эскадрон), працягвалі пераход і 10 верасня каля вёскі Вельколяс пачалі пераправу на дзвюх лодках цераз Віслу. Але і тут ім не было спакою ад нямецкай авіяцыі. Вялікая колькасць коней і людзей была патаплена, забіта, паранена. Толькі нямногім удалося пераадолець Віслу. Ужо не было ніякай арганізаванасці. На ўсходнім беразе ротмістр Ельштэвіч змог сабраць толькі 30 уланаў. Пасля пераправы цераз Віслу Віленская брыгада кавалерні перастала існаваць як баявая адзінка. Татарскі эскадрон далучыўся да 4-га палка і ноччу з 10 да 11 верасня пачаў марш на Коцк. 12 і 13 верасня на поўдзень ад Коцка пачалі

збіраць з асобных рассыпанных часцей новую брыгаду, якая 14 верасня дасягнула ваколіц Сьвідніка. Быў арганізаваны зводны эскадрон татарскіх уланаў, які з 15 па 18 верасня забяспечыў пераход брыгады ў напрамку Травнікі — Пяскі Лютаваньскае. 19 верасня (тут трэба нагадаць, што паводле дэмовы Молатаў — Рыбентроп Чырвоная Армія перайшла савецка-польскую граніцу і займала Заходнюю Беларусь і Заходнюю Украіну) кавалерыйская брыгада (і ў яе складзе татарскі эскадрон) правяла пераможны бой з аховай нямецкай калоніі грузавых аўтамабіляў, у выніку чаго былі ўзяты палонныя і некалькі аўтамабіляў. У гэтым боі вызначыліся уланы пад камандай ротмістра Ельяхэвіча. 20 — 23 верасня зводны эскадрон татарскіх уланаў, будучы ў авангардзе брыгады, без карты і ў тыле занятай немцамі тэрыторыі з поспехам забяспечваў заданне. Але 23 верасня пад Сухавольй прыйшлося сутыкнуцца з часцямі 68-й нямецкай пяхотнай дывізіі, падмацаванай артылерыяй. Гэта была вельмі зацятая і крывавая бітва — самая цяжкая, якую правёў татарскі эскадрон за увесь час баявых дзеянняў у верасні. Вялікія страты нанесла артылерыя і мінамёты праціўніка. Былі разбіты рэшткі аboзу. Ад зводнага эскадрона засталася пару дзесяткаў уланаў. Некаторыя з іх страцілі кантакт з камандзірам эскадрона Ельяхэвічам і прабіраліся на ўсход самастойна, але, напароўшыся на ворага, загінулі. Астаткі эскадрона на чале з ротмістрам Ельяхэвічам далучыліся да Навагрудскай брыгады кавалерыі, якая накіроўвалася на поўдзень з мэтай перайсці ў Венгрыю. Гэта быў марш начамі па бездарожжы з бласконцымі сутычкамі з нямецкімі патрулямі і часцямі. Сілы людзей і коней былі вычарпаны. Афіцэры і уланы страцілі пачуццё часу і напрамак руху. Прабіцца праз шашу Мосьціска — Пшэмысль не удалося, і камандзір палка 28 верасня прыняў рашэнне аб роспуску астаткаў палка.

Перад рэшткамі эскадрона татарскіх уланаў, якія вытрымалі да канца, выступіў ротмістр Ельяхэвіч і ў кароткай прамове абрысваў безнадзейную сітуацыю, у якой яны апынуліся, падзякаваў за службу і даў ёў да іх рашэнне камандзіра палка аб роспуску падраздзялення. Уланы раз'ехаліся хто куды, а афіцэры палка і ротмістр Ельяхэвіч засталіся, каб знішчыць дакументы, заканаць зброю. У гэты час яны былі акружаны немцамі і ўзяты ў палон.

Частка уланаў далучылася да іншых вайсковых груповак і далей яшчэ змагалася супроць немцаў. Але гэта былі ўжо апошнія высілкі рэгулярных часцей польскага войска.

У складзе эскадрона татарскіх уланаў у гэты час служыў і татарын з Клецка Абрамовіч Мустафа, сын Абрагама (Ібрагіма). Ён прайшоў усю вераснёўскую кампанію, а пасля роспуску эскадрона накіраваўся на радзіму, да сваіх бацькоў, братоў і сясцёр, якія жылі ў Клецку. Заходняя Беларусь ужо была зайнята Чырвонай Арміяй і не сутыкнуцца з ёю яму не удалося — яго зараз жа ў дарозе арыштавалі як вайскоўца польскай арміі, не звяртаючы ўвагу на тое, што ён проста салдат, што ён мясцовы жыхар і што яго бацькі недалёка. Як палонных (хоць яны не ваявалі супраць Чырвонай Арміі) яго і іншых польскіх вайскоўцаў павезлі на ўсход, і толькі пасля нападу немцаў на Савецкі Саюз і пачатку фарміравання польскай арміі на тэрыторыі СССР Мустафа Абрамовіч трапіў у армію Андэрса, а з ёю праз Іран у Італію, дзе ваяваў супраць фашыстаў.

Пасля вайны пасяліўся ў Англіі, працаваў шахцёрам, цяпер на пенсіі. Мае добрую сям'ю — шлюб узяў з татаркай са Слоніма, якая таксама воляў лёсу апынулася ў Італіі. І вось цяпер, як пенсіянер, можа дазволіць сабе рабіць візіты да сваіх родных у Амерыку, Турцыю, Польшчу і ўжо некалькі разоў на сваю бацькаўшчыну — Беларусь. Бацькоў яго, на жаль, ужо няма ў жывых, але тры родныя браты жывуць у Клецку, а сястра — ва Уздзе. Тут жывуць яго стрыечныя браты і сёстры, шматлікія пляменнікі і пляменніцы. Ёсць пра што ўспомніць і пагаварыць.

У КРАІНЕ РУЖАЎ

У татарскім часопісе "Идел" ("Волга") № 3 — 4 за 1992 г. надрукаваны нарыс татарскага пісьменніка Тауфіка Айды пад назвай "Жмара над краінай ружаў". Урывак з гэтага нарыса ў перакладзе Фаяза Фаізава змяшчаем для чытачоў "Байрама".

... Як толькі група балгарскай моладзі наблізілася да нас, мае балгарскія гаспадары — татары Фаціма і Сагадат перасталі размаўляць па-татарску.

— Пачуюць — пакараюць вялікім штрафам за тое, што не размаўляем на "роднай балгарскай мове". У час кампаніі балгарызацыі, —

працягваў Сагадат, — пацярпелі галоўным чынам туркі, тарары і іншыя не балтары. Для чаго патрэбна было мабілізаваць войска, міліцыю, дзяржбяспеку і з іх дапамогай браць "у калыцо" тыя паўднёвыя акругі, дзе пражывае турэцкае і татарскае насельніцтва? Навошта было ўводзіць у кожны горад, у кожны населены пункт гэтых акруг танкі і браневікі, страляць начамі з гармат, кулямётаў і аўтаматаў, а ранкам забіраць многіх мусульман на допыт, застрашваць і збіваць іх? Нарэшце, як зразумець масавыя рэпрэсіі супроць "непакорных", якіх замыкалі ў турмы, забівалі?! Зразумей, што балгарызавалі не толькі тых, хто гэтага жадаў. Усяго за некалькі дзён на сто працэнтаў быў выкананы загад аб замоне турэцкіх і татарскіх імёнаў на балгарскія. Такого адкрытага расізму не ведалі і пры Сталіне. Гэта нават горш, чым сутэльная калектывізацыя. Такого варварства, здаецца, не было яшчэ ні ў адной краіне свету! Чаго толькі ні дазваляла сабе ў тыя дні міліцыя, якую сабралі з іншых акруг. Яны ўрываўліся начамі ў хаты з вобныкам, кідалі на падлогу і тапталі ботамі грампласцінкі з турэцкімі мелодыямі, палілі турэцкія кнігі ...

За некалькі месяцаў да гэтай варварскай акцыі ў сродках масавай інфармацыі, на сходах працоўных калектываў рэзка ўзмацніліся антытурэцкія настроі, выкрывалася і асуджалася "турэцкае іга". Пераможнае зімовае наступленне, якое пачалося ўслед за гэтай прапагандыскай акцыяй, захоп паўднёвых акруг і глумленне над тысячамі і тысячамі мусульман, напэўна, пераўзышлі і пакінулі ў сваім цені так шырока разрэкламаванае "турэцкія зверствы" мінулых стагоддзяў. Турак і татар, якія не жадалі зменьваць імёны, бесцярпмонна вышывалі на вуліцу, або, выламаўшы дзверы і выбіўшы шыбы, палівалі зімнай вадой, і многія гінулі ад пераахладжвання, у тым ліку дзеці, старыя ... Ды ці аб усім раскажаш — цяжка гэта ...

— Савецкая прэса нічога не пісала аб гэтым.

— Ды як жа яна магла пісаць? — Сагадат хвіліну памаучаў. — Думаецца, Янукаў асмеліўся б пры моцнай Турцыі пайсці на такі крок без ведама і дазволу Канстанціна Чарненкі? У тыя чорныя дні каля балгарскіх берагоў былі савецкія ваенныя караблі. Для чаго патрэбна было засяроджваць савецкія караблі ў непасрэднай блізкасці ад Турцыі? Верагодна, што калі б туркі паспрабавалі абараніць сваіх суплывеннікаў ад рэпрэсій, то на Турцыю ў наступ-

ленне пайшло бы не толькі балгарскае войска, але і, магчыма, са-
вешкія ваенна-марскія сілы. У тых дні прэса не пераставала паказ-
ваць "мілітарызцкае нутро" Турцыі, а старалася адцягнуць міжна-
родную грамадскасць ад балгарызацыі мусульман. Адным словам, ат-
рымалася так, што бандыт распаўсюдзіўся са сваёй ахвярай, ды яшчэ
крычаў пры гэтым: "каравул !"

— Куды ж глядзелі краіны дэмакратычнай Еўропы ?

— Па-першае, яны ў асноўным належалі да хрысціянскага свету,
таму спачатку не спыняліся. Затым усё ж заявілі пратэст. Але на-
ват Турцыя не перапыніла сваіх дыпламатычных зносін з Балгары-
яй. Толькі турэцкае консульства ў Бургасе зняло са свайго буды-
нка нацыянальны флаг, вывесіла флаг чорны і пакінула краіну. Кі-
раўнікі Турцыі намагаліся прыцягнуць да адказу расістаў 20-га
стагоддзя, паставілі гэта пытанне ў ААН ...

У СССР упершыню пра злачынствы супраць балгарскіх мусульман
было ўпамянута толькі двума гадамі пазней, у канцы 1987 года
(як з жніўня 1939 года да пачатку Вялікай Айчыннай вайны прэса
амаль не ўпамінала пра злачынствы фашысцкай Германіі супраць наро-
даў акупаваных краін — заўвага рэд.). Але якое гэта было ўпамі-
нанне ?.. Яно убачыла свет у 52-м нумары закрытага штотыднёвіка
"Атлас", які друкаваў зарубежныя звесткі пад эгідай ТАСС. Штотыд-
нёвік тыражом 9150 паасобнікаў выходзіў з памятай "для службовага
карыстання". Нягледзячы на другі год перабудовы (на чале яе ста-
ў лаўрэат Нобелеўскай прэміі Міхаіл Гарбачоў) у матэрыялах "Ат-
ласу" хлусня была перамешана з праўдай. Гаварылася, напрыклад,
пра панцюркізм, пра турэцкую пагрозу Балгарыі ў выглядзе паўтору
"кіпрскага варыянта", пра мілітарызм Турцыі. Супраціўленне бал-
гарскіх мусульман замене іх імёнаў і прозвішчаў выдавалася за
працягленне нацыяналізму", непавагу да урада Балгарыі. Больш таго,
Турцыя абвінавачвалася ў нежаданні паліпшаць адносіны з Балгары-
яй — і гэта пасля таго, як у Краіне Ружаў была растаптана чала-
вечая годнасць мільёна з лішнім мусульман ! Божа, павінен жа быць
канец гэтай хлусні !

Сагадат пачаў называць татарскія сёлы ў Балгарыі: Алашы, Бай-
пынар, Карабакыр, Кадыкэй, Сўлейманнік ... — усёго дваццаць два
аулы ! Палавіна з іх уваходзіць у Талбухінскую акругу, астатнія
у Варненскай, Плевенскай, Рускай, Сілеэстраўскай, Шуменскай акру-
гах. Шмат татар у гарадах Балчыка, Каварна, Русе, Талбухін...

Сагадат многа паездзіў, таму дакладна ведае, колькі дамоў у кожным татарскім ауле, колькі татар там жыве.

Калі у людзей гвалтоўна адбіраць імёны і прозвішчы, то ці стануць цырымоніцца з назвамі татарскіх сёлаў? У адзін "цудоўны" дзень татары даведаліся, што яны жывуць у сёлах Белга-родзец, Срэдыште, Люлякава, Капітан Дамітроў, Спасава. Каб "татарва" не забывала, як іх цяпер клікаць, новыя (хрысціянскія) імёны павінны былі быць напісаны на браме. Не напішаш — штраф.

Мы з Сагадатам едзем па вузкай дарозе. Нас суправаджае мора, неабдымнае, прывабнае. Горача. Рашылі пакупацца. Спыніліся каля адной утульнай ціхай бухты, Плюхаемся у ваду. Добра! .. Прахалода прыемна разліваецца па целе.

Бераг тут умацаваны трохкутнымі бетоннымі плітамі, якія уваходзяць проста у ваду. Гэта добра. Вылез на бераг і раптам ... бачу на мокрых плітах нейкія знакі. Дык гэта ж паўмесяц і арабскія літары! Надмагіллі! Як жа яны апынуліся тут?

Сітуацыю праясніў Сагадат.

— Такіх пліт не толькі на узбярэжжы многа. Шматлікія мусульманскія мізары былі разбураны бульдозерамі, а пліты з паўмесяцам і арабскімі літарамі выкарыстаны для пакрыцця дарог, узвядзення розных пабудов і ўмацаванняў узбярэжжа.

— Як так?

— А вось так... На думку жыхавістаў, ад мусульманства у Балгарыі і звання не павінна застацца, быццам і не было ніколі у краіне ні туркаў, ні татар...

Балгарскіх мусульман забаронена хваць па законах Ісламу. Калі памерлага мусульманіна не пакладуць у труну, то міліцыя не пусціць пахавальную працесію на мізар. Больш таго, мусульманскія малітвы павінны чытацца на балгарскай мове. У час святаў і іншых застолляў міліцыя сачыла за тым, каб не размаўлялі, а тым больш не пелі па-турэцку ці па-татарску. Хто парушыць забарону, таго аштрафуюць ці забяруць у кутузку. Вось так разумець волю жыхавісты.

У верасні закончыўся суд над Жыкавым. Асудзілі яго толькі як злодзея. А што ён быў душагуб, дык гэта, відаць, дробязь.

ЙОЗАС ЯНУШОЎСКАС — НАШ БРАТ-МУСУЛЬМАНІН З ЛЕТУВЫ

У пачатку гэтага года я пазнаёміўся з дэлегатам устаноўчага з'езду Уммы татару-мусульман Летуві, Беларусі і Польшчы Йозасам. Мне ўпершыню надарылася пагаварыць з татарынам, які нарадзіўся і вырас у глыбіннай Летуве (цікра летува, як называюць яе летувісы, што жывуць на Свянцяншчыне). Мой субяседнік добра разумее беларускую мову, але сам гаварыў са мною на рускай мове, у якой адчуваўся акцэнт роднай яму літоўскай мовы.

Йозас расказаў, што нарадзіўся ён у вёсцы Вайкуцішкі Алітускага павета у 1924 годзе. Хадзіў у літоўскую школу у мястэчку Бутрымоніс, а па-свойму, гэта значыць па-арабску Іслам вывучаў у вёсцы Райхай пры мячэці. Працаваў на бацькавай зямлі. У 1944 годзе быў мабілізаваны і тры гады служыў у Савецкай Арміі.

Калі ж у гаспадароў адабралі зямлю і стварылі калгасы, ён пайшоў вучыцца на агранома. З 1952 года працаваў у сельскагаспадарчым аддзеле у Вільнюсе, затым у МТС, у цяплічным камбінаце (татары — прыроджаныя агароднікі) па спецыяльнасці. У 1973—1979 кіраваў справай жыллага фонду, загадваў гаспадаркай птушкафабрыкі. Па стану здароўя (быў цяжкі інфаркт) пайшоў на адпачынак. Але цягне да зямлі. Мае сад і агарод, вырошчвае кветкі. Актыўна працуе у Вільнюскім татарскім згуртаванні.

Я папрасіў Йозаса назваць прозвішчы знаёмых яму татар. Ён назваў 12 вёсак, дзе жылі татары, якіх ён добра ведаў (даруўце, можа некаторыя прозвішчы крыху падпісаваў). Гэта Абунявічус, Адамавічус, Александровічус, Амбаевас, Асанавічус, Базароўскас, Базаравічус, Байрэшаўскас, Багданавічус, Бучацкас, Вільчынскас, Джанаявічус, Ільясэвічус, Йозапавічус, Канарскас, Радлінскас, Раманоўскас, Раткявічус, Рызванавічус, Сіліманавічус, Халецкас, Хазбелявічус, Шагунявічус, Янушоўскас, Якубаўскас, Ясінскас, Яблонскас. Цяпер з'явіліся татары з Крыма, Татарстана, Башкірыі.

Чытачы звярнулі, відаць, увагу на тое, што прозвішчы падобныя на прозвішчы беларускіх татару, а што ў канцы прозвішча вымаўляецца гук С, то гэтага патрабуе літоўская граматыка. Усе словы мужчынскага роду канчаюцца на С.

Цікава ведаць, колькі прозвішчаў магла б бы згадаць?

Утварылася татарская сям"я — пабраліся Таня Канапацкая (дачка Софii і Браніслава са Смілавічаў) і Ігар Багдановіч (сын Эммы і Бікіра з Ляхавічаў). Маладыя жывуць у Менску. Жадаем ім сто гадоў жыцця, тузін дзяцей і капу унукаў.

Яшчэ адна татарская сям"я з"явілася у Навагрудку. Таня Лебедзь (дачка Мяр"емы і Ісмаіла) дала згоду стаць жонкай Якуба Александровіча (сына Галіны і Іосіфа з Клецка). Жадаем маладым вечнай любові, радасці, многа дзяцей і унукаў (колькасць не абмяжоуваем).

У сям"і Зухры і Аляксандра у Менску нарадзілася дачушка, якой далі прыгожае імя Дзінара. Такім чынам у Эльміры Багдановіч з"явілася сястрычка і сяброўка. Радуюцца гэтай прыемнай падзеі дзядулі і бабулі, прадзед Мустафа з Ляхавічаў. Няхай жа расце Дзінарачка здаровенькай і шчаслівай.

ВЕСТКІ СУМНЫЯ

Скажы: ІННА ЛЕЛАТ'І УА ІННА ЛАГУ РАДЖЫУН

(Мы усе належым Аллагу і да Яго вяртаемся)

5 красавіка памёр у вёсцы Пукелеўшчына Нясвіжскага раёна добры мусульманін — Іосіф Халембек — сын Софii і Якуба. Нарадзіўся у бежанстве у Смаленску (бацькі яго з Іванава на Меншчыне), пражыў 76 гадоў. Засталіся жонка Софiя Аляксандраўна, дачка Софiя, сыны Аляксандр і Іосіф, унучка і унук. Пахаваны Іосіф Аляксандравіч на Асмолаўскім мізары.

У лютым гэтага года ва ўзросце каля 80 гадоў памёр Азіз Асмана-віч Сайдашаў. Нарадзіўся у Сімферопальскай губерні, пахаваны на Ляхавіцкім мізары. Засталіся дзеці, унукі і праўнучка.

13 мая на 78 годзе жыцця перастала біцца сэрца Аніфы Гулякевіч (дзявочае прозвішча Александровіч), дачкі Евы і Хасяня. Нарадзілася і пахавана у Капылі. Засталіся дачкі Галіна і Вольга, сын Алег, 3 унучкі і 3 унукі.

10 ліпеня на 97 годзе жыцця памерла Галія Александровіч, дачка Евы і Ібрагіма. Нарадзілася у Менску, пахавана на Смілавіцкім мізары. Засталіся дачкі Марыя і Роза, 6 унукаў і 6 праўнукаў.

15 ліпеня на 84 годзе жыцця памерла Галіна Александровіч (дзявочае прозвішча таксама Александровіч), дачка Халімы і Якуба. Нарадзілася і пахавана ва Уздзе. Засталіся муж Браніслаў Якушэвіч, дачкі Айша і Халіма, сын Мустафа, 3 унучкі і 2 унукі.

Тыя, хто умее па-мусульманску, прачытайце за душы памерлых добрых мусульман суру Я-Сін з Кур'ана.

Дуа за душу памерлай жанчыны:

"Аллахума йгір ліхэйіна ва меййітіна ва шахідіна ва гай-йісіна ва сагіріна ва кябіріна ва закіріна ва унсана. Алла-хума ман ахйайтаху мінна фа ахййху 'аля ль-ислімі ва манта-тавафэйтаху мінна фа тавафйху 'аля ль-имани. Аллахума ин кянат хазихи ль-меййитату мұхсинатан фа зид ихсаниха ва ин кянат мусиатан таджаваз 'анха. Аллаху акбар !"

Дуа за душу памерлага мужчыны:

"Аллахума йгір ліхэйіна ва меййітіна ва шахідіна ва гай-йісіна ва сагіріна ва кябіріна ва закіріна ва унсана. Алла-хума ман ахйайтаху мінна фа ахййху 'аля ль-ислімі ва ман-тавафэйтаху мінна фа тавафйху 'аля ль-имани Аллахума ин кяна хаза ль-меййиту мұхсинан фа зид си ихсанихи ва ин кяна мусиан фа таджаваз анху Аллаху акбар !"

Гэтыя дуа перадрукаваны з кнігі "В молитве спасение", якая надрукавана у Маскве у 1991 годзе.

Выданне Маскоўскай саборнай мячэці. Адказны рэдактар Імам-Хатыб Маскоўскай саборнай мячэці Равіль Хазрат Гайнутдзін

Нашы чытачы ўжо ведаюць, што ініцыятыўная група татараў-мусульман наважылася распачаць працу над стварэннем энцыклапедычнага даведніка пра татараў-мусульман Беларусі, Літвы і Польшчы. У гэтым нумары "Байрама" мы адважыліся надрукаваць слоўнік (назвы будучых артыкулаў) на літару А, а таксама некалькі артыкулаў, якія лічым пробнымі.

У слоўніку вельмі значная колькасць артыкулаў рэлігійнай тэматыкі. У далейшым, пры дапрацоўцы слоўніка, спадзяемся, будзе ўключана многа артыкулаў з гісторыі і культуры.

Падставай для слоўніка паслужылі:

артыкул Алі Варановіча "Рэшткі татарскай мовы ў літоўскіх татараў", надрукаваны ў "Татарскім рочніку" да Другой сусветнай вайны, а таксама артыкул Шырын Акінэр, надрукаваны на англійскай мове ў Лондане ў 1973 годзе.

Большасць тэрмінаў па рэлігійнай тэматыцы зацвержана з даведачнай літаратуры пра Іслам, з кнігі Гуляма Сарвара "Іслам для дзяцей", выданай у Вене і Варшаве ў 1990 годзе.

Вельмі істотна дапамаглі нам манаграфіі, якія надрукаваны ў Варшаве і дасланы нам нашымі супляменнікамі. Каля многіх назваў артыкулаў стаяць прапісныя літары і лічбы. Гэта скарачанае назва аўтара ці аўтараў і нумар старонкі, дзе надрукавана пэўная інфармацыя пра падзею, чалавека.

БД — Пётр Бараўскі і Аляксандр Дубіньскі "Польскія татары.

Гісторыя, абрады, легенды, традыцыі", 1986;

ЯТ — Ян Тышкевіч "Татары ў Літве і Польшчы", 1989;

АМ — Алі Міськевіч "Польскія татары 1918 — 1939", 1990;

Г — Зымунт Глогэр "Ілюстраваная старапольская энцыклапедыя", Т.І—4, 1958.

Паспрабуем растлумачыць нашым чытачам, якія былі падставы ў складальнікаў слоўніка ўключыць пэўныя артыкулы. Практыка паказала, што найчасцей чытач лічыць, што калі нейкі тэрмін яму не спатрэбіцца, то і для іншых ён будзе непатрэбен. Параімся перш за ўсё пра такія, не бяспрэчныя тэрміны

Здарылася так, што першае слова у нашым слоўніку — аль-ААРАФ, назва 7-й суры з Кур'ана. Мяркуюцца, што будзе надрукавана не сама сура, а толькі невялікі, але неабходны для нашага чытача каментарый. Зробіць яго, відаць, араб-мусульманін.

АБ'ЯДНАННЯ АРАБСКІЯ ЭМІРАТЫ. Татары-мусульмане цікавяцца усімі мусульманскімі краінамі, а таксама іншымі краінамі, у якіх спрадвеку жывуць мусульмане. Арабскія Эміраты прызна адносяцца да нашых татароў, аказваюць нам інтэлектуальную і матэрыяльную дапамогу.

АГЛАНЧЫК, АДЖАМ, АҚЫК. Гэтыя словы захаваліся у нашых кнігах. Сэнс слова АҚЫК незразумелы, АДЖАМ, магчыма, манера пець малітву на персідскі лад, АГЛАНЧЫК, князь, свавольнік, ці не падобнае да рускага слова "оголец"? Як вядома, археолагі не пакідаюць без увагі любы кавалачык разбітага посуду, калі на ім хоць нейкі ўзор ці літара. Можа дасведчаны чытач нашага слоўніка разгадае гэтыя і падобныя ім словы і напіша карысныя і цікавыя артыкулы.

У розных энцыклапедыях, тлумачальных і перакладных слоўніках трапляюцца тэрміны з паметай цюркскае. Найчасцей гэта татарскае слова, ці перададзенае татарамі з іншых моў. У нашым невялічкім слоўніку на літару А трапіліся АДАМАШАК, АЕР, АРМЯК, АЛБКОВА, АНДЗЯР, АТАМАН і інш. І хоць большасць такіх слоў зразумелы для беларускага чытача, але варта расказаць, калі і як яны прыйшлі ў беларускую мову. Слова АТАМАН роднаснае слову ГЕТМАН, а гетман асацыіруецца з нямецкімі словам, бо тут ёсць ман — чалавек. Аказваецца, што гэта татарскае слова, аб чым давёў яшчэ ў мінулым стагоддзі З.Глогэр. Дык дзеж нам шукаць тлумачэнне такіх слоў, як не ў татарскім энцыклапедычным даведніку.

Князі, каралі, цары. На гэтай зямлі, дзе мы даўно жывём, князеў-уладальнікаў, а тым больш каралеў і цароў татарскіх не было. Але ж беларускія князі, польскія каралі і рускія цары вырашалі наш лёс. Добрымі ці не надта добрымі адносінамі да татароў яны увайшлі ў нашу гісторыю. Ды і набярэцца такіх артыкулаў не так ужо многа, можа паўкашы.

АХМАТ КАРАЧАЙ. Якія ў яго заслугі, каб трапіць у энцыклапе-

дычыны артыкул ? У час вайны трапіў чалавек у палон. Калі гэта быў багаты, знатны чалавек, то яго трымалі ў палоне, покуль радны ці нейкі багаты і добры чалавек не аддасць патрэбную суму. Для палонных у некаторых магнатаў былі абсталіваны падземеллі-лэхі, якія называлі таксама татарнямі (памятаеце, як у нас "Курган" сказаў Янка Купала : " Глянь у лэхі свае, у падземеллі Глянь, князь..."). Нейкі Бахціяр узяў з татарні палоннага, паручыўся за таго. Відаць, рызыка была немалая, але як мусульманін ён зрабіў добры учынак для палоннага. Добры учынак варты артыкула ў татарскай кніжцы.

Чытачам "Байрама" прапануем некалькі артыкулаў. Напісаны яны на падставе матэрыялаў, якія былі надрукаваны даўно. Прозвішчы аўтараў гэтых матэрыялаў пазначаны ў канцы нашага квартальніка. Некаторыя невялікія артыкульчыкі зроблены па даведніках.

У наступным нумары нашага квартальніка судзе надрукаваны слоўнік на літару Б, а таксама шэраг артыкулаў для абмеркавання. Добра было б, каб аўтары з Летувы напісалі і як найхутчэй даслалі ў "Байрам" такія атыкулы:

Вільнюс

Вітаутас (можна выкарыстаць матэрыял, які быў апублікаваны да вайны ў Вільні ў татарскім выданні)

Нямяжыс (Немез)

Немежская мячэць

Рэйжы

Навукоўцы з-Польшчы дашліць нам артыкулы

Багонікі, вёска

Азюлевіч Якуб, палкоўнік

Беласток

Беластоцкі джаміят (Беластоцкая парафія, Беластоцкая іміна)

Гданьская мячэць

Нашы адзінакроўныя браты з Летувы і Польшчы могуць пісаць і дасылаць любыя артыкулы і ў любой колькасці.

За работу, дарагія сябры !

СЛОУНІК ЭНЦЫКЛАПЕДЫЧНАГА ДАВЕДНІКА
" ТАТАРЫ БЕЛАРУСІ, ЛІТВЫ І ПОЛЫЧЫ "

(артыкулы, якія пачынаюцца на літару А)

аль-ААРАФ, 7-я сура з Кур"ана

ААРОН, прарок, гл. Гарун

АБАГАЧАКЧЫ, Той, хто абагачае, адно з імёнаў Аллага, гл.

ал-Мугні

АБАЗА, 80-я сура з Кур"ана

АБДАЛЛАГ бен АББАС, стрыечны брат Мухаммеда

АБДУЛЛА ЛІХУШАВІЧ, ЯТ 600

АБДУЛЛАГ, хан, гл. у арт. Залатая Арда, БД 21

АБДЫШ, крымскі татарын на службе у Беларуска-Літоўскай дзяржавы (БД), БД 21

АБДЭСТ, абдэс, рытуальная чысціня

АБІД, нявольнік

АБЛУДНІКІ, 63-я сура з Кур"ана, гл. ал-Муна, Ыркун

АБЛЮЦЫЯ, рытуальнае асмыванне цела, гл. Абдэст

АБМЫВАННЕ ПАМЕРЛАГА, БД 177

АБУ БАКР ас-СІДЫК, першы пасля Мухаммеда халіф

АБУ ЛАХАБ, дзядзька і вораг Мухаммеда

АБУ ХАНІФА, хаснавальнік ханіфіцкага мадхабу

АБЧАКОВІЧ Махмет, ЯТ 199

АБЧЭД, пачатковая навука чытання, чытанне па складах

АБ"ЯДНАНЫЯ АРАБСКІЯ ЭМІРАТЫ

АВЕЛЬ, сын Хаввы і Адама, гл. у арт. Кабіл і Хабіл

АГА, па-цюркску "пан"

АГАРОДНІЦТВА І САДОУНІЦТВА, ЯТ 234, 241, 242, 244, 230, 232, 250; АМ 66, 68; Г, Т.3, 281

АГВАГ, выклічнік

аль-АГЗАБ, 33-я сура з Кур"ана

АГІНСКАГА МАЦЕЯ РЭВІЗІЯ 1559 І ПЕРАПІС 1567, БД 63, 216, 217

аль-АГКАФ, 46-я сура з Кур"ана

АГЛАНЧЫК, хлопец, падлетак

АГЛЕН КАРДЗІШАК, хан, гл. у арт. Залатая Арда

АГЛ ал-БАЙТ, член сяміліі Прарока

АГЛ аз-ЗІММА, інаверцы, якія прызналі ўладу мусульман

АГЛ аль-КІТАБ, людзі Пісання

АГЛ ас-СУННА ва-л-ДЖАМАА, саманазва мусульман-сунітаў

АГЛУ, сын, мужчына

АГЛУ-СУФФА, бедныя паплетнікі Мухаммеда

АДА, адат, даісламскі звычай

АДАН, адэн, рай, гл. ал-Джанна

АДАМ, першы чалавек і прарок

АДАМАНЦЫ, татарская вёска у Літве, БД 166

АДАМШАК, шоукавая тканіна, Г, Т.І

АДАМІН, чалавечы, людскі

АДЖАЛЬ, аджэль, канец, смерць

АДЖАМ

АДЖАРЫЯ, рэспубліка на Каўказе з мусульманскім насельніцтвам

АДЗЕННЕ, ЯТ 43

аль-АДЗІЛІЯТ, 100-я сура з Кур'ана

АДЗІНЫ, адно з імёнаў Аллага, гл. ал-Ахад

АДКРЫВАЮЧАЯ, 1-я сура з Кур'ана, гл. аль-Фаціха

АДІ, справядлівасць, сумленнасць

ал-АДІ, адно з імёнаў Аллага — Справядлівы

АДХІЛЯЮЧЫ, Той, хто можа адхіліць непазбежнае, адно з імёнаў

Аллага, гл. ал-Муахір

АДЭН, рай, гл. ал-Джанна

АЕР, татарская трава, Г, Т.І

АЕТ, аят, гл. Ая

АЖЫУЛЯЮЧЫ, Той, хто ажыўляе, адно з імёнаў Аллага, гл. ал-Мухйі

АЗАБ ал-КАЕР, малы суд над памерлым, адразу пасля пахавання

АЗАН, прызыв да малітвы у мячэці; наданне імя дзіцяці

АЗАНЧЭЙ, азанджэй, той, хто заклікае на малебен

АЗАР, частка савана

АЗОНЫ, 43-я сура з Кур'ана, гл. аз-Зухруф

АЗІЗ, ганаровае імя — пераможца над усімі ворагамі

ал-АЗІМ, адно з імёнаў Аллага — Вялікі

АЗІНЭ, пятніца

АЗІРАТ, гл. Мізар

АЗІЯ, частка свету

ал-АЗХАР, ал-Джамі ал-Азхар, мячэць і ВНУ у Егіпце

АЗЮБЕВІЧЫ, татарскі род, Г, Т.І

АЗЮБЕК САЛТАН, сын шаха Ахмата, родапачынальнік Астрынскіх

АЗЮБЕВІЧ Якуб, палкоўнік, БД 123, 124, 139

АІН, назва літары, якая азначае мяккі гук А

АЙ, выклічнік

АЙА, ает, аят, найменшы урывак з Кур"ана, верш
АЙАТАЛЛАГ, найвышэйшая духоўная пасада у шытаў

АЙДАР, прэтэндэнт на пасаду хана, гл. у арт. Крымскае ханства

АЙДАР, палонны татары, узяты на парукі Шагідэвічам, БД 51

АЙДАР Сумпан, хан, гл. у арт. Крымскае ханства

АЙУБ, Гіюб, адпавядае біблейскаму Іову

АК АРДА, Белая Арда, гл. у арт. Залатая Арда

АКА, Стаянне над Акой у 1480 хана Ахмета і маскоўскай арміі,

БД 48

АКІД, іджаб, кабул, кубул, сіга — дамова, замацаваная клятвай

АКІДА, сімвал веры, крэда

АКІНДЭ, пасляпалудзенная малітва

"АКТЫ ВІЛЕНСКОЙ АРХЕАЛАГІЧНАЙ КАМІСІІ" АМ 132

АКШАК, Аксак, татарскі род, Г. Т. I

АКЫК, нешта каштоўнае, адзенне з каштоўнай тканіны

АЛБАНИЯ, дзяржава у Еўропе, мусульманская краіна

АЛЕГ РАЗАНСКІ, саюзнік Мамая

АЛЕЙГІ-ЛЬ-ЛЯНАГ, Алейгі-ль-ЛЯВАН, пракляцце

АЛЕЙГІ-с-СЕЛЯМ, гаворыцца пры упамінанні імя Прарока

АЛЕАКУМУ-с-СЕЛЯМ, адказ на прывітанне

АЛЕЙЧЫК, шыт

АЛЕКСАНДРОВІЧ Аляксандр, навуковец, БД 146

АЛЕКСАНДРОВІЧ Айша, мастачка, грамадскі дзеяч

АЛЕКСАНДРОВІЧ Давід, удзельнік паўстання 1831, БД 129

АЛЕКСАНДРОВІЧ Дж., навуковец, БД 267; АМ 15, 169, 171

АЛЕКСАНДРОВІЧ Ісмаіл, інжынер, грамадскі дзеяч

АЛЕКСАНДРОВІЧ М., навуковец, БД 267

АЛЕКСАНДРОВІЧ Мустафа, АМ 53, 84, 139, 145, 146, 166, 171,

180, 182, 97, 108, 109, 126, 127, 136

АЛЕКСАНДРОВІЧ Самуіл, член ЗПІЛБУ, БД 146

АЛЕКСАНДРОВІЧ Фуад, падпалкоўнік, АМ 32

АЛЕЛЬКАВІЧЫ, нашчадкі Альгерда, ЯТ 132, 138

АЛЖЫР, дзяржава у Афрыцы

ал-АЛІ, адно з імёнаў Аллага — Высокі

АЛІ бен АБІ ТАЛІБ, чацверты праведны халіф

АЛІФ, назва першай літары ў арабскім алфавіце

АЛЛАГ, Аллах, імя адзінага Бога

- АЛЛАГ АЛБАГІД-ЛЬ-КАПТАР, вираженне здзіулення
 АЛОВАС, татарская вёска у Літве, БД 166
 АЛРАВИТ АРАБСКІ, БД 248
 АЛРАВИТ ТАТАРСКІ, БД 248
 АЛЬ-АЗХАР, рэлігія, спосаб жыцця і культура мусульманіна
 АЛЬ-ГАМЛУ, храліць, дзякаваць
 АЛЬБЕВІЧ Адам, навуковец, АМ 176, 185, 196
 АЛЬ-КІТАБ, гл. аль-Кітаб
 АЛЬКЕНІКІ, бітва Сапегі са шляхтай Аугуста II, БД 104
 АЛЬ-ПРАГМАН, адно з імёнаў Аллага — Міласцівы
 АЛЬСЕРМЕС, адна з назваў фарбы — кармазын, Г, Т.І
 АЛЬКОВА, аль-куб-бат, аль-кубса, ніша для снання, Г, Т.І
 АЛЬТЭМБАС, алтэмбас, палатно, затканое золатам, Г, Т.І
 "АЛЬ-УРКАН ТАТАРСКІ", ЯТ 18, 227, 229, 287, 289 — 291
 аль-АЛЯК, 36-я сура з Кур'ана
 АЛЯКСАНДР П, цар, АМ 20
 АЛЯКСАНДР ЯТЭЛОНЧЫК, кароль, ЯТ 114, 117, 122, 163, 164, 166,
 АМАЛЬ, амэль, добры учынак
 АМАН, джызар, агл аз-зімма, гарантыя бяспекі для немусульманіна
 АМАН ЧЫР, прасі ласкі
 АМАР ІОН ХАТТАБ, другі праведны халіф
 АМАНАТ, аманэт, дапамога, абарона
 АМЕРЫКА, частка свету
 АМІН, амэн, канец
 АМІНЯК, татарскі хан, гл. у арт. Крымскае ханства
 АМІР ал-ХАДЖ, кіраўнік каравана пілігрымаў
 АМУЛЕТЫ (дуайкі, грамаіткі, манеты), БД 204
 АНГЕЛЫ, БД 200
 АНГЕЛЫ, 36-я сура з Кур'ана, гл. аль-Фатір
 АНДРЭЙ, брат Ягайлы
 АНДЗІР, гандзір, кінжал, Г, Т.І
 аль-АНКАБУТ, 29-я сура з Кур'ана
 АНТАНОВІЧ Антон, навуковец, БД 267
 АНТОНІ Я. (Ролле), навуковец, БД 267
 АНТРАПАЛАГІЧНЫ ТЫП ТАТАРАЎ, АМ 130
 АНСАРЫ, энсары, саюзнікі Мухаммеда у Медыне

аль-АНАМ, 6-я сура з Кур"ана

аль-АНБИЯ, 21-я сура з Кур"ана

аль-АНКАЛЬ, 8-я сура з Кур"ана

АПАВЯДАННЕ, 28-я сура з Кур"ана, гл. аль-Касас

"АПОВЕСЦЬ ПРА АБІЛА", тое, што "Аповесць пра
ненавучонага багамольца"

"АПОВЕСЦЬ ПРА НЕНАВУЧОНАГА БАГАМОЛЬЦА", БД 240

"АПОВЕСЦЬ ПРА П"ЯНІЦ", БД 240

АПОРА ІСЛАМУ НА ЗАХАДЗЕ, гл. у арт. Вітаут

АПЯКУН, адно з іменаў Аллага, гл. ал-Закіл

АРАВІЯ, Аравійскі паўвостраў

АРАБЫ

АРАБСКІ ХАЛІФАТ

АРАБІН, араб

АРАБСКАЯ МОВА, БД 73

АРАМ, татарскі род у Польшчы, Г, Т. I

АРАФА, арафейны, ноч перад святам Курбан-Байрам

АРАФА ДЖУН, 9-ты дзень месяца Джумада аль-Ахіра

АРАФАТ, мясцовасць паблізу Меккі

АРАФЭ, эрэфе, 11-ты дзень Зу-ль-Хаджа

АРБАН, вайсковая адзінка, аддзяленне, БД 211

АРДА, ЯТ 110, 112, 114, 118—125, 127, 129—131, 146—148, 241

АРДА, вёска на Меншчыне, ЯТ 293: АМ 58

АРКАН, пяць асноўных палажэнняў Ісламу, БД 187

АРКАН, прыстасаванне для лоўлі стадных жывёл

АРМЯК, гермяк, бурка, Г, Т. 2, 185

АСВЕТА ТАТАРСКАГА НАСЕЛЬНІЦТВА У 1918 — 1939 у Польшчы, АМ 63

АСР, паслушніцтва, малітва

аль-АСР, 103-я сура з Кур"ана

АРХІВЫ, ЯТ 19 — 24, 26

АРШ, эрш, трон Аллага

АРЭФАН, знаёмы

АСАДНІЦТВА ТАТАРАУ У БЕЛАРУСКА-ЛІТОВСКАЙ ДЗЯРЖАВЕ, ЯТ 147, 158—
163; БД 208

АСАС, хвалебае неба

ал-АСТАБ, эсхаб, паплетнік Мухаммеда

АСТАБ ал-КАГІФ, юнакі, якіх Аллаг зьбірае у пячоры

АСТАБ ар-РАС, старажытны народ, упамінаецца у Кур"ане

АСТАБ ал-УХДУД, християне, якія загинулі, але захавалі веру

АСТАБ ал-ХАДЗІС, традиціоналіст

аль-АГЗАБ, 33-я сура з Кур'ана

АСІНЕН, жыватворная вада

ал-АСМА ал-ХУСНА, імёны-эпітэты Аллага

АСМАН ібн аль-АФФАН, , гл. Усман бін Аффан

АСМАНОВІЧ Алішка, ЯТ 199

АСМОЛАВА, вёска у Насвіжскім раёне, ЯТ 241, 293, 299

АССАНОВІЧ Бякір, інжынер, АМ 72, 166, 176

АССАНОВІЧ Самуіл, навагрудчанін, АМ 85

АССАНОВІЧ Эмір, мастак, грамадскі дзеяч

АССАНЧУК, нашчадак Джучы, заснавальнік Уланскага харунжства,

БД 54, 209

АССАНЧУКОВІЧ Урус Улан, ЯТ 197

АССАНЧУКОВІЧ Фурса, ЯТ 199

АССАНЧУКОВІЧЫ, татарскі род, ЯТ 162, 168, 197, 198; 228

АСТРАХАНСКАЕ ХАНСТВА, ЯТ 130

АСТРЫНСКІЯ, царэвічы, ЯТ 197; БД 227

АСТРОМСКІ Канстанцін, гетман БД, пасяліў татараў у г.Астрог.

АТАМАН, аттаман, гетман найвышэйшая вайсковая пасада, Г, Т.І

АТТЭХЯТУ, малітва паздраўлення

АТУХНА, ойча !

ал-АУБАД, адно з імёнаў Аллага — Першы

АУГУСТ II, кароль (Гарадзельскі сойм), БД 106, 107

АУГУСТ III, кароль (Канстытуцыя 1736), БД 107

АУЛЕ, паудзённая малітва

АУЛІЯ, зулія, святы

АУРААМ, прарок, гл. Ібрагім

АУРААМ, 14-я сура з Кур'ана, гл. Ібрагім

АУСТРАЛІЯ І АКІЯНІЯ, частка свету

АФГАНІСТАН, дзяржава у Азіі

аль-АФУ, адно з імёнаў Аллага — Дарувачы

АФРЫКА, частка свету

ал-АХАД, адно з імёнаў Аллага

АХВОТА ДА ПЕРАБОЛЫШВАННЯ, 102-я сура з Кур'ана, гл. аль-Тактур

АХВЯРА, гл. у артыкулах Закат, Курбан

- АХД, заповіт Аллага людзям і абет людзей перад Аллагам
аль-АХІРА, замагільны свет
АХМАД ібн ХАНБАЛЬ, заснавальнік ханбаліцкага мастабу
АХМАДЗІЯ, людзі, якія аддзяліліся ад Ісламу
АХМАТ, хан Залатой Арды, БД 46
АХМАТ, татарскі род у Польшчы
АХМАТ КАРАЧАЙ, палонны татары на паруках у Бахціяровічаў
АХМАТОВІЧ Аляксандр, старшыня Згуртавання татар у Польшчы,
Літвы, Беларусі і Украіны (ЗПЛЕУ), БД 146, 267
АХМАТОВІЧ Аляксандр, паўстанец 1863, АМ 19
АХМАТОВІЧ Аляксандр, сенатар, АМ 26, 28—31, 37, 43— 45,
47, 48, 50—52, 72, 78, 107, 121, 123, 144, 145, 170
АХМАТОВІЧ Асман, навуковец, АМ 54, 65—76, 166, 176
АХМАТОВІЧ Багдан, член ЗПЛЕУ, БД 146
АХМАТОВІЧ Дзювон, хірург, АМ 72, 166
АХМАТОВІЧ Мустафа, палкоўнік, БД 6, 127
АХМАТОВІЧ-КРЫЧЫНСКА Марыя, кампазітар, АМ 149
АХОУВАКЧЫ, адно з імёнаў Аллага, гл. ал-Мухаймін
АХРЭТАВАННЕ, пабрацімства, БД 198
АХРЭЦЬ, названы брат, пабрацім
АХУТАНЫЯ ПШАПЧОМ, 74-я сура з Кур"ана, гл. аль-Мудаттар
АХФЭР, від п'якельнага агню
АХЧА, дробная манета
АХШАН, ахшам, малітва пасля заходу сонца
АЦКРЭЧВАННЕ АРАБСКІХ СЛЮУ, БД 260
АЧЫШЧЭННЕ ВЕРЫ, 112-я сура з Кур"ана, гл. аль-Іхляс
АШАЛАМЛЯКЧАЯ, 88-я сура з Кур"ана, гл. аль-Гасія
АШУРА, эшуре, ноч з 9 на 10 месяца Мухарэма; рытуальная
страва з 9-і кампанентаў
АШУРЭЙНЫ БАЙРАМ, Эшурэйнны Байрам, жалобнае свята
АЯТ, верш (фрагмент) з Кур"ана, гл. Айа

ПРОБНЫЯ АРТЫКУЛЫ У ЭНЦЫКЛАПЕДЫЧНЫ ДАВЕДНІК

" ТАТАРЫ БЕЛАРУСІ, ЛІТВЫ І ПОЛЬШЧЫ "

АДАМ, першы чалавек, створаны Аллагам, пачынальнік роду чалавечага, прапаведнік і прарок (расул) Аллага. Матэрыялам для стварэння Адама паслужыў пыл (паводле некаторых аятаў з Кур"ана — звонкая гліна). Аллаг надаў яму форму, даў найлепшую паставу, удыхнуў душу і паставіў сваім намеснікам на зямлі. Ідэя новага стварэння Аллага не вельмі спадабалася ангелам, якія як бы прадбачылі тое, якімі будуць людзі. Яны (ангелы) папракалі Аллага: "Паставіш Ты такога, што учыніць смуту на зямлі і пралье кроў. Мы славім цябе Тваёй Славай і ўзносім Тваю святасць". Каб даказаць ангелам вышасць свайго новага стварэння, Аллаг навучыў Адама усім імёнам (усім назвам прадметаў, стварэнняў і з"яў), потым Аллаг паставіў носьбітаў гэтых імён перад ангеламі і сказаў: " Назавіце Мне іх імёны, калі ваша праўда ". Яны сказалі: " Ты святы. Няма у нас іншых ведаў, апрача тых, чаму Ты нас навучыў;

сапрауды, Ты ёсць Усявед і Мудрац". Аллаг сказаў: "О, Адам, назаві ім іх імёны". І калі ён назваў ім іх імёны, Аллаг сказаў: "Ці не сказаў Я вам, што Я ведаю тайны неба і зямлі, і Я ведаю, што вы хаваеце і чаго вы не хаваеце". Аллаг загадаў ангелам, каб яны пакланіліся Адаму. Усе пакланіліся, акрамя ангела Ібліса. Ён сказаў, што яго стварылі з агню і ён не будзе кланяцца таму, хто зроблены з гліны. За гэта Аллаг прагнаў Ібліса з неба.

Ібліс папрасіў у Аллага адтэрміноўкі далейшага пакарання аж да Суднага Дня. І яму дадзена гэта адтэрміноўка. Тут жа Ібліс абвясціў, што будзе шкодзіць людзям, збіваць іх з дарогі, лкая вызначана Аллагам. Адам і створаная для яго Аллагам жонка Хавва былі паселены ў раю, дзе маглі спажываць любыя плады. Аллаг забараніў ім падыходзіць да аднаго з дрэў, папярэдзіўшы, што Ібліс будзе іх спакушаць. Ібліс у выглядзе змея нашаптаў Адаму і Хавве, што зведаўшы плады з забароненага дрэва яны стануць падобнымі да ангелаў і будуць жыць вечна. Аллаг жа, як быццам, гэтага не жадае.

Адам і Хавва парушылі завет Аллага, але вечнымі не сталі, зразумелі, што яны голыя і што гэта сорамна. Сталі жыць сабе. вярнулі з лістоў. Праступак Адама і Хаввы вельмі разгневаў Аллага. Адам і Хавва былі выгнаны з раю на зямлю, а іх нашчадкі сталі аб'ектам барацьбы паміж Аллагам і Іблісам. Паводле прадказання Аллага

невялікая частка людзей трапіць пад уплыў Ібліса і будзе кінута яшчэ ніжэй, у вогненную геену.

Адам меў вялікую згрызоту, што парушыў завет Аллага. Ён раскайваўся і прасіў Аллага не астаўляць яго без апекі. Аллаг злітаваўся, абяцаў яму і яго нашчадкам сваю апеку, таму не гледзячы на цяжкі праступак, Адам лічыцца першым прапаведнікам і прарокам.

Паводле шматлікіх і разнастайных мусульманскіх паданняў змяное жыццё Адама і Хаввы звязана з Аравіяй. Гліну ці пыл для стварэння цела Адама і Хаввы Аллаг браў каля Меккі і з Ймена. Пасля грэхпадзення Адам апынуўся каля Адэна (у некаторых паданнях — на востраве Цейлон, які цяпер называець Шры Ланка), а Хавва — каля Джыдды, непадалёку ад Меккі. Можа сто гадоў шукалі адзін аднаго, пакуль сустрэліся каля мекканскіх святых месц — гары Музаліф, у даліне Арафат. Адаму з неба быў пасланы празрысты святы камень. Каб ахаваць гэты камень Адам пабудаваў першы храм — Каабу. З цягам часу святы камень з прычыны грахоўных праступкаў людзей пачарнеў. У Хаввы і Адама нарадзілася 140 дзяцей, штогод былі блізняты — хлопчык і дзяўчынка. Ад іх пайшоў род чалавечы. Першы сын паспрачаўся з малодшым і забіў яго, упершыню пралілася чалавечая кроў (гл. Кабіл і Хабіл). Калі Адам і Хавва памерлі, іх пахавалі ў "Пячоры Скарбаў" каля Меккі, а поля патопу астанкі перанеслі для пахавання ў Іерусалім.

Упамінанне пра Адама гл. ў Кур'ане. Першы лік — нумар сур, пасля двукроп'я — нумар аята (2: 28 — 37; 3: 59; 7: II — 26; 15: 26—35; 17: 63 — 66; 18: 48 і 49; 20: II5 — I25; 95: 4.

"АПОВЕСЦЬ ПРА НЕНАВУЧОНАГА БАГАМОЛЬЦА", павучальны расказ, змешчаны ў крушынскім Аль-Кітабе. Надрукаваны ў "Рочніку Татарскім" у 1932 г. Кароткі змест паводле Яна Станкевіча ("Беларускія мусульмане і беларуская літаратура арабскім пісьмом. Вільня, 1933"): ненавучоны багамалец ішоў у мячэць. Па дарозе была карчма. Калі ён зайшоў у карчму, карчмарка замкнула за ім дзверы і сказала, што выпусціць яго толькі тады, калі ён або адзін куфаль гарэлка-вып"е, або з ёю "волю учыніць", або дзіця заб"е. Багамалец падумаў, што найменшы грэх будзе выпіць куфаль гарэлка. Але як выпіў адзін куфаль, то другога ўжо сам захацеў, упіўся, з карчмаркаю "волю учыніў", дзіця забіў. Агэгэтуль падвойная навука: трэба цвёрда трымацца мусульманскай веры і не піць гарэлка.

АСТРЫНСКІЯ, род татарскіх царэвічаў у Беларуска-Літоўскай дзяржаве; адгалінаванне крымскай дынастыі Гірэю. Герб Астрынскіх (вядомы па пячатках) узыходзіць да так званага Тарак-Тамгі, традыцыйнай геральдычнай эмблемы дынастыі Гірэю з выявай грэбеню (татарскае — "тарак") у выглядзе трызубца. Паходзіць ад царэвіча Дэулет-салтана — унука хана Хаджы-Гірэя, сына царэвіча Дэулет"яра. У пачатку 1421 Дэулет-салтан і яго дзядзька Ізцемір, якія варагавалі з ханам Менглі-Гірэем, выехалі у Кіеў. У пасланні крымскаму хану вялікі князь Беларуска-Літоўскай дзяржавы і кароль Польшчы Казімір IV абяцаў не выпускаць абодвух царэвічаў за межы сваёй дзяржавы і упамінаў аб дараванні ім маёнтка. У канцы 1492 маскоўскі пасол паведамляў пра іх з Крыма, што "те царевичи, сказывають, поженилися в Литве, а отведены с Украины далече вглубь".

Дзякуючы сваяцтву з крымскай дынастыяй, род Астрынскіх некаторы час займаў ганаровае становішча пры двары вялікага князя і быў найбольш уплывовым татарскім родам у Беларуска-Літоўскай дзяржаве. Як і царэвічы Пунскія, Астрынскія да сярэдзіны 16 ст. не уваходзілі ў склад татарскіх харугваў, не падпарадкоўваліся татарскім харунжым, мелі права (як князі і паны) з"дуляцца са сваім атрадам непасрэдна да гетмана.

Найбольш звестак выяўлена пра сына Дэулет-салтана Азубека-салтана (Азюбека, Узубека , ? — пасля 1540). Упершыню ён упамянuty ў грамаце Менглі-Гірэя 1507 з просьбай да Жыгімонта I Старога вярнуць гэтаму царэвічу "даніну", перададзеную нейкаму "москвитину". У 1514 кароль падараваў Азубеку 70 двароў конюхаў, 2 паробкаў і 6 пусташаў пад Астрынай (цяпер Гродзенская вобл.). З таго часу Азубек-салтан і яго нашчадкі ў актах Беларуска-Літоўскай дзяржавы называюцца царэ ічамі Астрынскімі (ад маёнтка Астрына). У 1531 Азубек атрымаў буйны маёнтak Паложыя ў Менскім павеце, у 1536 — Сцяпанаўскую зямлю ў Троцкім павеце. Ён таксама валодаў маёнткамі Бераставіца (Бжаставіца) — Бігене ў Ваўкавыскім павеце. Быў дваранінам гаспадарскім, удзельнічаў у цырымоніі абвяшчэння Жыгімонта II Аугуста вялікім князем (1529). У свіце Жыгімонта I Старога прысутнічаў на Берасцейскім сойме 1533. Па даручэнню караля неаднаразова выступаў арбітрам і суддзёй у спрэчках літоўскіх служылых татар, выдаваў ім пасведчанні пра шляхетства, якія пацвярджаліся каралём. Быў жанаты з княжною Зоняй (Зосяй) Малікбашаўнай,

якая паходзіла са знатнага літоўска-татарскага роду князёў Шырынскіх. Меў сыноў-царэвічаў Батыр-салтана (упамянуты ў 1547), Джаная (упамянаецца ў 1555 — 1572) і Чынгіс (упамянаецца ў 1555 — 1598), якія атрымалі па спадчыне бацькоўскія ўладанні. Царэвіч Чынгіс і яго маці ("царыца Астрынская") ў 1555 дабіліся ад Жыгімонта II Аугуста пацверджання на пачынае ўладанне маёнткам Рыча пад Астрынай з умовай ваеннай службе каралю. У 1567 Астрынскі (магчыма, Чынгіс) выставіў у войска Беларуска-Літоўскай дзяржавы восем узброеных вернікаў (гэта значыць па сваіх ўладаннях адносіўся да сярэдніх феодалаў).

У другой палове 16 ст. царэвічы Астрынскія паступова страцілі свае землеўладанні. Паложыў прадалі земскаму падскарбію пану Мікалаю Нарушэвічу, Бераставіцу-Бігене — гаспадарскаму маршалку пану Марціну Курчу (1588). Рыча трапіла ў заклад да земскага падскарбія Дзмітрыя Халецкага. Пасля смерці Чынгіса яго малалетнія дзеці ад шлюбу з княжой Умнай (Уланай) Агішаўнай Шырынскай у 1598 атрымалі прывілей Жыгімонта III Вазы, які пацвердзіў іх правы на маёнтак Рыча, а ў 1603 удава царэвіча прадала яго Халецкім. Род царэвічаў згас на дзецях Чынгіса. У польскай генеалагічнай літаратуры і іншых публікацыях пра літоўскіх татароў царэвічы Астрынскія да цяперашняга часу памылкова лічыліся нашчадкамі апошняга хана Вялікай Арды Шах-Ахмата (Шэйх-Ахмеда).

АХМАТОВІЧ Асман, сын Эміліі з сям'і Крычынскіх і бацькі Аляксандра (21.03.1899, Бергалішкі на Ашмяншчыне — 4.12.1988, Варшава), польскі вучоны, выдатны прадстаўнік мусульманскай грамадскасці. Пасля абароны доктарскай дысертацыі ў Віленскім універсітэце працягвае вывучэнне хіміі ў Оксфардзе. У гэтай установе атрымаў званне доктара філасофіі. У выніку новых дасягненняў у навучы ў 1934 прызначаны надзвычайным прафесарам Варшаўскага універсітэта, а ў 1936 дэканам фармацэўтычнага факультэта, а ў 1939 стаў прафесарам звычайным. Прымаў удзел у грамадскім жыцці, выконваў шэраг адказных даручэнняў Культурна-асветніцкага згуртавання татароў Рэчыспалітай. У гады Другой сусветнай вайны жыў у Вільні, Варшаве і Чэнстахове, займаўся канспірацыйнай дзейнасцю і тайным навучаннем студэнтаў.

Неўзабаве пасля вайны група прафесараў арганізуе політэхнічны

інститут у Лодзі, дзе у 1948 — 1952 працуе прарэктарам і рэктарам. У 1952. быў выбраны на пасаду сапраўднага члена Польскай акадэміі навук. У наступным годзе займае пасаду міністра у Міністэрстве вышэйшай адукацыі і знаходзіцца на ёй да 1959 года.

Не спыняў навуковай дзейнасці і працаваў у Варшаўскім універсітэце. Заслугі вучонага былі дастойна адзначаны. Быў узнагароджаны Камандорскім Крыжам Адраджэння Польшчы і Ордэнам Працы I класа. У 1964 атрымаў Дзяржаўную узнагароду I класа "за адкрыццё новых, невядомых да гэтай пары алкалоідаў і даследаванне іх структуры". Пасля вайны, з прычыны вялікай занятасці навуковай працай, ён ужо не мог актыўна займацца справамі татару-мусульман. З архіўных матэрыялаў Асмана Ахматовіча відаць, што ён глыбока цікавіўся мусульманскай грамадскасцю у Польшчы і за яе межамі, асабліва ў час выканання абавязкаў пасады дырэктара Інстытута польскай культуры у Лондане. Вялікі ўклад зрабіў для ратавання татарскай культуры, рэстаўрацыі мячэцў у Беластоцкім ваяводстве, аховы мізару у Варшаве. Наведаў Багонікі і Крушняны, якія нагадвалі яму родную Ашмяншчыну. У памерлага асталіся сыны — Сялім і Асман (цяпер професар). Пахаваны на мізары у Варшаве, на якім спачывае яго бацька, жонка Гэлена з Станкевічаў, брат Лявон.

ЛЯХАВІЦКАЯ МЯЧЭЦЬ, Ляхавіцкая джамія. Пабудавана ў 1815 годзе на сродкі Ляхавіцкага джаміята. Плян падаравала сям'я Багушэвічаў. Разбурана ў час Першай сусветнай вайны ў 1915. У 1928 адбудавана на сродкі урада Польшчы, караля Егіпта Фуада I і татару-выхадцаў з Польшчы, якія пасяліліся ў ЗША. Імамам з 1900 быў Давыд Мурзіч. Пасля Другой сусветнай вайны па загаду савецкіх улад мячэць была разбурана.

МАСГАБ (араб. шлях, па якому трэба ісці), рэлігійная і прававая школа. Найбольш вядомымі і прызнанымі ўсімі мусульманамі з'яўляюцца ханафіцкі, малікіцкі, шафііцкі і ханбаліцкі масгабы (гл. адпаведныя артыкулы).

Пасля смерці Мухаммеда межы ісламскай дзяржавы пашырліся, ішоў працэс масавага прыняцця Ісламу рознымі па ўзроўню свайго развіцця, традыцый, характару народамі. У сувязі з гэтым з'явілася неабходнасць тлумачэння некаторых аспектаў у дзейнасці таго ці іншага народа, прыняўшага Іслам. Такія тлумачэнні атрымалі назву фік-

ха. Тлумачэнне пэўных аспектаў Ісламу праводзілася на падставе прынцыпаў Кур'ана і Сунны, якія поўнасю адпавядалі ісламскім нормам і адпаведна прымаліся ўсімі мусульманамі. Чалавек, які займаўся тлумачэннем фікх — факіх.

Найбольш вядомымі і таленавітымі факіхамі, прызнанымі ўсімі мусульманамі, з'яўляюцца чатыры імамы, кожны з складзеных імі фікх быў названы масгаб (Абу Ханіфа, Малік ібн Анас, аш-Шафіі і Ахмад бен Ханбал). Адрозненне паміж масгабамі заключаецца толькі ў тым, што некаторыя нязначныя па сэнсу моманты не заўсёды супадаюць. Такія, як, напрыклад, дзе павінны знаходзіцца далоні верніка ў стаячым палажэнні ў час намазу, у прывядзенні сябе мусульманінам у стан рытуальнай чысціні (тахара), ці нязначных адрозненняў пры выкананні хаджу.

Не заўсёды супадаючыя думкі імамаў па тых ці іншых пытаннях можна тлумачыць тым, што прарок Мухаммед афіцыйна не вызначыў, або з той прычыны, што такія указанні не дайшлі, не зберагліся. Зрабіць выснову, што той ці іншы масгаб лепшы або больш правільны, нельга.

ал-МАСДЖЫД ал-АКСА, Далёкая мячэць, мячэць у паўднёвай частцы ал-Харам аш-Шарыф у Іерусаліме, адна з самых славутых святyn Ісламу, якую звычайна атаясамліваюць з "далёкай мячэццю", куды быў перанесены Мухаммед у час Мірадж (гл. Ал-Ісра ва-л-Мірадж). Часам некаторыя даследчыкі пад назвай гэтай мячэці разумелі ўсю тэрыторыю ал-Харам аш-Шарыф.

Першая, простая па архітэктуры мячэць, пабудаваная ў час праўлення халіфа Умара I у Іерусаліме, была заменена капітальным будынкам пры ал-Балідзе (705 — 715), неўзабаве разбуранай пры землятрэсе. Адбудавана каля 780. Паводле апісання ал-Мукаддасі (канец 10 ст.), гэта мячэць уяўляла сабою прастакутны будынак (прыблізна 105 x 70 м), выцягнуты з захаду на усход. Паўднёвай сцяной была сцяна ал-Харам аш-Шарыф; у паўночнай сцяне было 15 дзвярных праёмаў адпаведна колькасці нефаў. Цэнтральны з іх, удвая шырэйшы за астатнія, быў перакрыты двусхільным дахам, каля міхраба знаходзіўся драўляны купал такога ж дыяметра, як цэнтральны неф (11 м).

У 1035, пасля чарговага землятрэсу, аз-Захір узнавіў мячэць у межах сямі сярэдзінных нефаў. У гэтым аб'ёме мячэць існуе да нашых дзён.

У пачатку І2-га ст. мячэць стала палацам іерусалімскага каталіцкага караля. У ІІ28 Балдуін ІІ частку мячэці падараваў рыцарскаму ордэну, які атрымаў назву Храмоўнікаў (тампліераў). Пасля выгнання крыжаносцаў (ІІ87) Салах ад-Дзін аднавіў мячэць, але ад старых будынкаў крыжаносцаў да гэтага часу захаваліся капліца Захарыі ва ўсходнім крыле і рыцарская зала — у заходнім.

У час рэстаўрацыі у 1938 — 1942 рознастайленыя і розныя па вышыні калоны ў цэнтры мячэці былі заменены аднолькавымі калонамі з карарскага мармуру, пакладзены новыя бэлькі, але агульны воблік мячэці застаўся нязменным.

ал-МАСДЖЫД ал-ХАРАМ, гл. у арт. ал-Кааба.

МІНБАР, мімбар, трыбуна для імама, муллы ў саборнай мячэці. Устанаўліваецца справа ад міхраба. Першы мінбар быў устаноўлены ў мячэці ў Медыне, з якога перад вернікамі выступаў прарок Мухаммед. Другі мінбар быў зроблены ў мячэці ў Куфе пры халіфе Алі (памёр у 661), трэці — у Дамаску пры халіфе Муавііа (каля 605 — 680). У 9 ст. мінбар набывае традыцыйную форму высокай трыбуны з драўляным навесам над верхняй пляцоўкай, арыентаванай у бок вернікаў. У рэлігійнай літаратуры 10 ст. слова мінбар ужывалася таксама ў сэнсе "саборная мячэць" і "горад з саборнай мячэццю".

МІХРАБ, ніша ў сцяне мячэці, якая ўказвае напрамак на ал-Каабу. У бок міхраба паварочваюцца тварам мусульмане, перад нішай стаіць імам, які кіруе калектыўным намазам. Каля міхраба ставіцца мінбар.

ТРОХСОТГОДЗЕ ПАСЯЛЕННЯ ТАТАРАЎ НА ПАДЛЯШСЬКІМ. Урачыстасць у Сакольні (Сакулцы), Багоніках і Крушніях, якая адзначалася 30 чэрвеня і 1 ліпеня 1979 года. У 1679 кароль Ян ІІІ Сабескі пасяліў татарскіх асаднікаў і даў ім за вайсковую службу зямлю ў Багоніках, Драглях, Ботчы, Клешчах, Крушніях, Літвінках, Лужанцы, Лебедзеве, Малывічах, Малашэвічах, Нятупах, Палатычах, Пясках і Рухавічах. Да нашага часу татарскае насельніцтва дажыло толькі ў Багоніках і Крушніях.

Арганізатарамі урачыстасці былі Беластоцкае навуковае таварыства і Сакольскі асяродак культуры. Святкаванне пачалося з навуковай сесіі "Татары ў гісторыі і культуры Польшчы", якая адбылася ў Са-

колцы. На сесіі прысутнічаў беластоцкі ваявода і прадстаўнікі палітычных партый, адміністрацыя горада і гміны Саколка. Старшынёй прэзідыума быў дырэктар Акруговага музея ў Беластоку доктар Ян Ясканіс. Было прачытана некалькі дакладаў тэматычна звязаных з татарскай грамадскасцю на Падляшшы.

Некаторыя дакладчыкі (сярод іх і прафесар, доктар генерал Станіслаў Акэнікі) з'уляюцца нашчадкамі польскіх татароў. Тэматыка многіх дакладаў мела істотныя кампаненты, якія уніаслі значны ўклад у вывучэнне рэлігійнай меншасці ў Польшчы. Гаварылася аб патрыятычнай пазіцыі польскіх татароў, якія удзельнічалі ва ўсіх народных паўстаннях. У час гэтага святкавання адной з вуліц у Саколке дадзена назва ротмістра Аляксандра Ельясавіча, камандзіра татарскага эскадрона 13 палка віленскіх уланаў. Першага ліпеня удзельнікі урачыстасці, сярод якіх былі шматлікія нашчадкі татароў з усёй Польшчы, наведалі мячэці і мізары ў Багоніках і Крушынях. Былі адкрыты мемарыяльныя дошкі. Пра цікавасць да татарскай праблематыкі сведчыць напісанне некалькіх магістэрскіх прац, прызначаных польскім вызнаўцам Ісламу.

УМРА, малое паломніцтва. Абрад, які можна ажыццявіць у любую пару года. Найбольш пажаданыя месяцы Рамазан, Раджаб ці Зу-ль-Хіджа (калі умра здзяйсняецца разам з хаджам). Умры папярэднічае абрад прыняцця іхраму, пасля чаго паломнік уваходзіць на тэрыторыю ал-Масджид ал-Харам, абыходзіць ал-Каабу (гл. тавар), моліцца, п'е ваду з Замзама і сем разоў перабягае паміж узгоркамі ас-Сафа і ал-Марва (гл. сай). Калі за умрай не наступае хадж, то палом іх выходзіць са стану іхраму.

УСЕПОЛЬСКІ З"ЕЗД ДЭЛЕГАТАЎ МУСУЛЬМАНСКІХ ДЖАМІЯТАЎ. Распачаўся 28.12.1925 у 12 гадзін у зале гімназіі імя Яхіма Целявеля ў Вільні. Перад з"ездам служылі намаз у мясцовай мячэці. Імамам быў Ісгарім Смайкевіч. Прымалі удзел 58 дэлегатаў з усіх джаміятаў (парай) Польшчы. Найбольш прадстаўнікоў было з Навагрудчыны, Слонімішчыны, горада Вільні і наваколля. Даволі шматлікая дэлегацыя прыехала з Варшавы. Запрошанымі на з"езд былі віленскі ваявода Альгерд Маліноўскі, супрацоўнік МЭС Ян Гжымаля-Грабавецкі, прэзідэнт Вільні Вітальд Банькоўскі, рэктар Віленскага ўніверсітэта Мар"ян Здзяхоўскі, пракурор апеляцыйнага суда ў Вільні Станіслаў Плішчынскі, старшыня акруговага суда Антон Шчапкоўскі і

старшыня Віленскай філіі задзіночання польскіх літаратараў Чэслаў Янкоўскі.

З"езд адчыніў старшыня арганізацыйнага камітэта Адам Мурза-Мурзіч, які расказаў пра мэту сустрэчы — выбары улад Мусульманскага рэлігійнага згуртавання у Польшчы. Прапанаваны склад прэзідыума быў выбраны адзінагалосна. Пасля гэтага слова ўзяў старшыня прэзідыума Аляксандр Ахматовіч. Ён нагадаў пра вайсковую службу татарараў, іх удзел у паўстаннях за непадлегласць Польшчы у 19 ст., прывітаў пры гэтым удзельніка Студзеньскага паўстання 1863 года дэлегата Навагрудчыны Рамуальда Смольскага, якога прысутныя віталі гарачымі апладзісментамі. Ахматовіч таксама нагадаў пра апошнюю вайну, адзначыўшы са скрухай, што не ўсе татары ў выніку Рыжскай мірнай дамовы 1921 года аказаліся ў межах польскай дзяржавы. Напрыканцы сваёй прамовы ён сказаў: "Сёння татарскі народ уступае ў новую фазу сваёй гісторыі. Дзякуючы Канстытуцыі 17 сакавіка 1921 года мае адкрыты шлях для развіцця адроджанай Рэчыпаспалітай Польшчы".

Ад імя польскага Урада слова ўзяў віленскі ваявода Альгерд Маліноўскі. Ён растлумачыў, чаму Усепольскі з"езд дэлегатаў мусульманскіх джаміятаў праводзіцца у Вільні. Вільня у І4 — І5 стагоддзях стала цэнтрам татарскага асідніцтва. Далей гаварыў пра супрацоўніцтва татарараў з мясцовым насельніцтвам, пра удзел татарараў у вайне 1919 — 1921 гадах, адзначыў вялікія заслугі перад дзяржавай прысутнага ў зале генерала Аляксандра Рамановіча, дэлегата Віленскага джаміята. Рамановіча, падобна як і Смольскага, прысутныя віталі гарачымі апладзісментамі. Далей у сваім слове Маліноўскі нагадаў пра заслугі прававедаў Ахматовіча і Мурзы-Мурзіча у арганізацыі польскай судовай справы у Вільні і пра плённую дзейнасць прафесара Базарэўскага у адраджэнні Віленскага універсітэта. У канцы прамовы ён сказаў: "Звяртаючыся да вас як нашчадкаў старадаўніх татарараў, якія збераглі веру сваіх продкаў, а праз гэта і сваю расавую самабытнасць — маю ўсе падставы сцвярджаць, што адносіны Рэчы Паспалітай да грамадзян магаметанскай веры будуць напоўнены такой жа добразычлівасцю і добрай воляй, якой вызначалася у гістарычным мінулым у ходзе нашай агульнай гісторыі".

Далей былі выступленні прадстаўніка МЗС Гжымалы-Грабавецкага, дэлегата Даубуцішкага джаміята Альгерда Крыжынскага, прэзідэнта Вільні — Банькоўскага. У прамове Гжымалы-Грабавецкага

была фраза: "Патрабаванне, якое магаметанскае насельніцтва можа ставіць свайму муфтэю, гэта справядлівае, бездакорнае паводзін, а найбольш поўна давер магаметану і польскага ўрада. Аб гэтым даверы перш за ўсё павінна памятаць магаметанскае насельніцтва, аддаючы свае галасы за будучага муфтэя". Гэта фраза зрабіла дрэннае ўражанне на прысутных мусульман, якія адчулі падазронасць да іх і ўмяшанне дзяржаўных улад у вольны выбар іх найвышэйшага рэлігійнага кіраўніцтва.

Ішчэ 28 снежня, пасля перапынку на абед, дэлегаты прыступілі да выбараў муфтэя. На гэту вакансію былі тры кандыдатуры: доктар філасофскіх навук Якуб Шынкевіч (у гэты час працаваў у Германіі), Адам Мурза-Мурзіч і Ібрагім Александровіч. Пасля першага тура галасавання ніхто не набраў патрэбнай колькасці галасоў. Мурза-Мурзіч адмовіўся ад спаборніцання, але дэлегаты высунулі кандыдатуру палкоўніка Якуба Рамановіча. І пасля трох тураў галасавання не прыйшлі да згоды, таму гэтае пытанне перанеслі на наступны дзень — 29 снежня.

Другі дзень з'езду распачаўся з таго, што старшыня прачытаў адозву да дэлегатаў, якую склалі імамы. Яны выказаліся за кандыдатуру Якуба Шынкевіча, якога лічылі найбольш адпаведным да гэтай пасады. У выніку галасавання быў выбраны Шынкевіч, а намеснікам муфтэя — Якуб Рамановіч.

Пасля заканчэння выбараў імам Смайкевіч прачытаў малітву і выказаў сваю радасць у сувязі з выбарам муфтэя. У далейшым была створана камісія з юрыстаў, якая выпрацавала праект распараджэння дзяржаўных улад аб прызнанні Магаметанскага рэлігійнага згуртавання і статута гэтага згуртавання. У склад камісіі увайшлі Ахматовіч, Мурза-Мурзіч, Багдан Ахматовіч, Алі Пултармыцкі і імам Варшаўскага джаміята Магамет Ваісаў (павольскі татарын). Дэлегатам быў прадастаўлены тэкст статута Культурна-асветнага згуртавання. Старшыня прэзідыума заклікаў да арганізацыі мясцовых аддзелаў згуртавання. З'езд завяршыўся ўрачыстым мусульманскім абедам.

ЗАПРАШАЕМ НА КАНФЕРЭНЦЫЮ

26 сакавіка 1993 г. а 10 гадзіне ў Менску ў Доме літара-
тара (вул.Фрунзе, д.5) пачне працаваць навуковая канфе-
рэцыя. Тэма: Татары-мусульмане на землях Беларуска-Літоў-
скай дзяржавы (Вялікае княства Літоўскае). Да 600-годдзя
татарскага асідніцтва, распачатага пры Вітаўце. Даклады бу-
дуць пра мусульманскую рэлігію, гісторыю, этнаграфію, адно-
сіны з беларусамі, летувісамі, палікамі, тэбраямі, рускімі,
мусульманамі былой Расіі, СССР, СНД і інш.

Прыняць удзел у гэтай першай у гісторыі беларускіх татараў
канферэнцыі запрашаем беларусаў, рускіх, летувісаў, палікаў,
тэбраяў, украінцаў, татарцаў паволжскіх, крымскіх, сібірскіх,
нашчадкаў нашых татараў, якія жывуць у розных краінах, даслед-
чыкаў татарскіх праблем з далёкага зарубежжа.

Выступленне дакладчыка не больш за 10 хвілін. Да 1.02.1993 г
прышліце Вашы даклады. Аб'ём не больш за 150 радкоў машына-
пісу. Для дакладчыкаў, якія жывуць на Беларусі, просьба пі-
саць на беларускай мове.

Мяркуюцца, што даклады будуць надрукаваны і удзельнікі
канферэнцыі атрымаць зборнік 26.03.1993.

У першы дзень канферэнцыі (думаем, што яна працягнецца 2
дні) будзе выстава працы архітэктараў — праект Менскай мя-
стэці, карціны татар-мастакоў. Будуць у продажы розныя кнігі,
часопісы і газеты.

Паведамляйце сваім знаёмым пра канферэнцыю, Прапануйце
ім выступіць з дакладам, ці хоць прысці, паслухаць і
паглядзець.

Удзельнікі канферэнцыі — іншагароднія і замежныя госці-
будуць жыць у сем'ях татараў-менчукоў.

Завершыцца канферэнцыя канцэртамі прафесійных і сама-
дзейных артыстаў.

Даклады дасылайце на адрас: 220131, Менск, вул. Мірашні-
чанкі, д.51, кв.312 Канапацкаму Ібрагіму
Барысавічу

Тэлефоны: хатні 61-84-93, службовы 26-40-22

МІЖНАРОДНЫ МУСУЛЬМАНСКІ ФОРУМ У МАСКВЕ

28 верасня — І кастрычніка гэтага года адбыўся Другі Міжнародны Мусульманскі Форум. Арганізатарамі яго былі Ісламскі ўніверсітэт імама Мухаммеда ібн Сауда з Саудаўскай Аравіі і Ісламскі культурны цэнтр Расіі. У Форуме прынялі удзел вядомыя дзеячы мусульманскага свету з 150 краін, прадстаўнікі шматлікіх мусульманскіх ашчын з двух дзесяткаў краін свету і практычна з усіх краін Усходняй Еўропы, у тым ліку 5 чалавек з нашай Беларусі. Былі кіраўнікі і прадстаўнікі найбольшых мусульманскіх арганізацый і згуртаванняў, вучоныя-ісламаведы.

У час ранішніх і вячэрніх сустрэч на працягу усяго Форуму, тэмай якога выбрана мусульманская асвета, яе сучасны стан і перспектывы. Удзельнікі абмеркавалі шматлікія пытанні ісламскай асветы, праблемы, з якімі сутыкаюцца мусульманскія ашчынны Усходняй Еўропы і усяго свету; пытанні, звязаныя з развіццём Ісламу і азнаямлення народаў Усходняй Еўропы з дасягненнямі і духоўным вопытам ісламскай цывілізацыі.

Другі Міжнародны Мусульманскі Форум — важная падзея не толькі у жыцці мусульман СНД, але і у жыцці сусветнай цывілізацыі.

ІСЛАМСКІ УНІВЕРСІТЭТ У СТАЛІЧНЫМ ГОРАДЗЕ ЭР-РЫД

Ісламскі ўніверсітэт імама Мухаммеда ібн Сауда у Каралеўстве Саудаўская Аравія заснаваны ў 1950 годзе. Універсітэт з'яўляецца адным з вядучых навуковых і адукацыйных цэнтраў мусульманскага свету. Асноўныя напрамкі дзейнасці тэта — даследаванні у галіне ісламскіх навук, ісламскай асветы і адукацыі ва усім свеце. Ва ўніверсітэце II факультэтаў, на якіх чытаюць лекцыі вядомыя вучоныя, рэлігійныя дзеячы, вучоныя-ісламаведы.

Універсітэт мае 6 філіялаў — у ЗША, Японіі, Інданезіі, Маўрытаніі, Джамбуці. Плануецца адчыніць філіял у Маскве.

Універсітэт прымае удзел і арганізуе шматлікія канферэнцыі і сімпозіумы па праблемах Ісламу і ісламскай асветы.

ТАТАРСКІ ЛЕТНІК У ПАДМАСКОЎІ

Ісламская партыя "Адраджэнне" арганізавала летнік для татарскіх знакоў каля горада Троіцк (за 15 км на паўднёвым захадзе ад Масквы, каля 30 тыс. жыхароў) у мяляўнічай мясцовасці, дзе блукае невялікая рэчка Дзясна — правы прыток Пахры (бас. Масквы-ракі). Адкрыццё было ў канцы чэрвеня. Адпачывала паўсотні хлопцаў з Татарстана, Беларусі (сем чалавек), Узбекістана, Украіны. Пабывалі на экскурсіі ў Маскве, наведалі саборную мячэць, любаваліся наваколлем Троіцка, займаліся спартыўнымі гульнямі. Галоўнае ж было — гэта цікавыя лекцыі па Ісламу, святой кнізе для мусульман — Кур'ану, аб жыцці прарокаў. Хто не умеў маліцца — навучыліся. Як і павінна, мы пяць разоў у суткі адпраўлялі намаз.

За час пражывання ў летніку мы пазнаёміліся і падружыліся, абмяняліся адрасамі. Вялікі дзякуй арганізатарам адпачынку, згуртаванню "Аль-Кітаб", бацькам, што адпусцілі мяне ў далёкую паездку.

НЕЗАБУНЫЯ УРАЖАННІ

У чэрвені гэтага года мне і маея сяброўцы Аміне Тамаргаевай пашчасціла прысутнічаць на міжнароднай татарскай канферэнцыі, якая праходзіла ў Сімферопалі. Вырашалася многа важных пытанняў, сярод якіх было аб пераходзе крымскататарскай пісьменнасці на лацінскую графіку.

Амаль усе выступленні былі на татарскай мове. І няхай мы не ўсё разумелі (крымскататарская мова крыху адрозніваецца ад роднай нам казанскататарскай мовы), але слухалі мы з вялікай цікавасцю, незвычайнай асалодай. Наша сяброўка Рыма Баськні, для якой найпрыгажэйшай здаецца арабская мова, не аспрэчвала, што мяккія лёгкая гукі, якія пераходзяць у цвёрдыя і гарлавыя, гучалі для нас як музыка крымскіх татараў.

Выступленні удзельнікаў канферэнцыі былі рознымі. Тут і найважнейшыя праблемы вяртання на радзіму, тут і праблемы захавання і развіцця мовы, аб чым турбуюцца цюркалагі з Фінляндыі і Скандынаўскага паўвострава. Адзначалася, што крымскія татары, будучы працавітымі і сумленнымі людзьмі, добра працуюць і не-блага жывуць у тых аддаленых месцах, куды іх выслалі ў 1944 го-

дзе. Умови життя тяжкі, жить приходіцца у палатках і буданах. Уладн не аддаць татарам будынкi іх бацькоу і дзядоу, не даць зямлю, каб пабудаваць хату, пасадзіць сад, вінаграднік. Татары змагаюцца за святое права чалавека жыць на сваёй роднай зямлі, а калі прыйдзе час, то і быць пахаваным на зямлі сваіх дзядоу-прадзедаў.

Вялікая увага надаецца выхаванню падрастаючага пакалення, вывучэнню роднай мовы ў школах, садках.

Нішто так не хвалюе чалавека як музыка. Усхвалявала яна і нас, калі мы слухалі маладых выканаўцаў, якія данеслі да сэрца кожнага тую часцінку роднага, блізкага, якое жыло недзе ўнутры а зараз ажыло, ускалыхнула ў кожнага з присутніх. Я не спецыяліст у галіне культуры, але усё убачанае і пачутае узрушыла мяне надзвычай. Асабліва глыбока кранулі нас песні бацькі з сынамі. Тут было такое сугучча, якое можа быць толькі ў блізкіх, родных людзей, прасякнутых адной думкай, адным жаданнем. Такое адзінства, відаць, і кранула татар пакінуць ужо абытыя мясціны, працаць за бяспэнак маёмасць і вярнуцца на радзіму продкаў. І я ганаруся тым, што агульным паходжаннем сваіх продкаў звязана з гэтым працавітым, добрым і таленавітым народам.

Некалькі слоў падзякі хочыцца выказаць арганізатарам канферэнцыі. Адчувалася цеплыня і увага да кожнага з нас ва ўсім. Тут нас пазнаёмілі са стравамі татарскай нацыянальнай кухні. Асабліва мы удзячны Мустарэ Джамілёву. Дзіву даешся, колькі ў гэтага чалавека энергіі і непахіснай веры ў лепшае прадвызначэнне свайго народа. Добрага здароўя жадаем Вам і Вашым блізкім.

Цікавымі былі і экскурсіі па выдатных мясцінах Крыма. Дзякуі і Шаўкету Кайбулаеву, і яго маладым памочнікам. Колькі хвалявання прыйшлося ім перажыць, каб мы ўсе пачуваліся як дома.

Дзякуі ўсім, з кім прыйшлося пазнаёміцца. Можа з некаторымі ўжо і не здарыцца больш сустрэцца, але памяць пра іх застаецца. Удзячна я і згуртаванню "Аль-Кітаб" і нашым мусульманам-адзінаверцам з замежных краін за тое, што далі махліваць пабываць на цудоўнай крымскай зямлі.

БЫЦЬ ПРАУДЗІВЫМ — АБАВЯЗАК МУСУЛЬМАНІНА

Праудзівасць з'яўляецца вельмі важнай рысай чалавечага характару. Калі заўсёды будзеш казаць прауду, пазбегнеш многіх клопатаў. Вось расказ пра нейкага чалавека, які зрабіў многа дрэнных учынкаў, але даў зарок казаць прауду і стрымаў слова.

Паўнага дня да Мухаммеда (мір яго душы) прыйшоў чалавек і кажа: "Прароча Божи, маю вельмі многа дрэнных звычак. Якой з іх мне найперш пазбыцца?" Прарок (мір яго душы) адказаў: "Найперш пазбаўся махлярства і заўсёды гавары прауду". Мужчына даў зарок так зрабіць і пайшоў дамоў. Ноччу гэты чалавек меркаваў пайсці на крадзеж. Перад выхадам затрымаўся на імгненне і ўспомніў пра зарок, які даў Мухаммеду (мір яго душы).. "Калі заўтра Прарок (мір яго душы) спытае, дзе быў, што адкажу? Ці скажу, што хадзіў красці? Не, таго не магу сказаць. Але не змагу таксама схлусіць. Калі скажу прауду, усе мяне зненавідзяць і назавуць злодзеем. Пакараць мяне за крадзеж".

І вось мужчына рашку не красці ў гэтую ноч і назаўсёды кінуў шкодную звычку.

У наступны дзень захачелася яму напіцца віна. Калі ўжо збіраўся распачаць, успомніў: "Што я павінен адказаць Прароку (мір яго душы), калі ён спытае мяне, што я рабіў на працягу дня? Не магу схлусіць, але калі скажу прауду, зганьбяць мяне, бо мусульманіну нельга піць віна". І ён адмовіўся ад звычкі піць віно.

Такім чынам, калі мужчына надумаецца зрабіць нешта нядобрае, прыпамінае сабе зарок казаць прауду. Адну за другой кінуў свае дрэнныя звычкі і стаўся добрым мусульманінам, добрым чалавекам.

Калі будзеш заўсёды казаць прауду, будзеш добрым чалавекам, добрым мусульманінам, якога любіць Аллаг і аказвае сваю ласку. Калі Аллаг — наш Тварец — будзе ўсцешаны, узмагарадзіць нас Раем — мейсцам, дзе пануе шчасце і міласць.

Дай зарок: буду заўсёды казаць прауду!

(крымскатараская казка)

У даўнія часы падзімах з далёкага царства прывёз яблыню, якая родзіць залатыя яблкі, загадаў пасадзіць дрэўца ў садзе. Праз сем гадоў дрэва стала даваць плады, але толькі па адным яблыку ў год.

— Заўтра мы яго сарвём, — вырашну ўладар, але назаўтра яблык знік. У падышах было трое сыноў. На наступны год, калі яблык паспеў, ўладар паклікаў старэйшага сына і сказаў яму: "Сын мой, бяры найлепшую зброю, сядзі на каня, едзь у сад і пільнуй залатыя яблкі, каб яго зноў не укралі. Пачушы ты словы сын падзішах узброіўся, сеў на каня і паехаў у сад. Праз усю ноч круціўся ён вакол яблыні, глядзеў на яе, але на зымаку змаруў яго сон. Калі ж расплюшчы вочы — яблык знік. Што рабіць? З пануранай галавой вярнуўся дамоў і расказаў бацьку пра тое, што здарылася. Бацька моцна угневаўся.

На другі год, калі надшоў час саспець яблыку, другі сын з найлепшай зброяй сеў на каня і паехаў у сад.

"Каб сарваць яблык злодзей павінен залезці на дрэва, — падумаў сын ўладара. — Каб яму перашкодзіць, ён аперазаў дрэва цёрнам з вострымі калючкамі і вакол яблыні таксама нацярушыў калючак, а сам лёг і заснуў. Калі ж прачнуўся ўранку, то убачыў, што калючкі засталіся некранутымі, а залатыя яблкі знік. І сярэдні сын, нізка панурыўшы галаву, вярнуўся дамоў. Падзімах моцна угневаўся і сказаў: — Не змаглі зберагчы нават адзін яблык.

Прайшоў яшчэ год. Уладар сказаў, што цяпер ён павінен паслаць вернага чалавека, каб сцерагчы яблык. Але самы малодшы сын сказаў:

— Не, бацька, цяпер я пайду сцерагчы яблык.

На гэты падзімах адказаў:

— Не, сыне, старэйшыя браты не змаглі уцерагчы, а ты яшчэ зусім малады. Ужо колькі гадоў крадуць залатыя яблкі, і таму я павінен паслаць больш вопытнага воя, каб і на гэты раз каштоўны плод не знік.

На гэты сын адказаў:

— Ты, бацька, казаў, што мяне моцна любіш, але гэта не так. Калі ты сапраўды любіш, то чаму не хочаш паслаць мяне па залатыя яблкі?

І сапраўды, падзімах больш за старэйшых любіў меншага сына.

— Ну што ж, — сказаў, — ідзі і ты, сын, вартаваць яблык, а калі

не зможаш упільнаваць, вяртайся дамоў. І так, напэўна, згубім яблык і сёлета.

У пэўны час малодшы сын уладара узброіўся, сеў на каня і паехаў у сад. Вартаваў пры яблыні ўсю ноч, але перад сьвітаннем стаў марыць яго сон. Тады, каб не заснуць, ён дастаў меч, парэзаў сабе палец, а рану пасыпаў солью, каб моцны боль не дазволіў яму хоць на хвіліну заснуць. А калі наблізіўся ранак, ён проста не зводзіў вачэй з яблыні.

І раптам над дрэвам з'явілася жмара, а з яе высунулася рука і сарвала яблык. Ёнак стрэліў з лука. І, відаць, параніў руку, бо пацякла кроў. Ёнак пайшоў па крывавым следзе.

Тым часам сонца ўжо ўзнялося, а малодшы брат не вяртаўся дамоў. Старэйшыя браты селі на коней і паімталіся за малодшым. Пад яблыняй яны убачылі кроў, і паехалі па следзе. Нарэшце, яны знайшлі брата. Той, калі іх убачыў, сказаў:

-- Навошта вы прыехалі, вяртайцеся! Я параніў ворага і наганю яго. Я сам уграўся, а вы заварочвайце коней.

Братам стала сорамна, хоць яны і старэйшыя, не змаглі выканаць даручэння, а таму не хацелі вяртацца дамоў.

-- Не, — адказалі, — мы павінны быць з табой, дапамагаць табе. І паехалі далей з малодшым братам.

Пад вечар крывавы след прывёў іх да глыбокай студні. Тады малодшы брат сказаў старэйшым:

— Я застануся тут вартаваць, а вы знайдзіце вярхоўку даўжыней не меней за 20 сажняў.

Браты пайшлі і вярнуліся з вярхоўкай патрэбнай даўжыні. Старэйшы брат аперэзаўся вярхоўкай і сказаў, каб яго апускалі ў студню. Так і зрабілі. Калі ж ён спуściўся да сярэдзіны, то пачаў прасіць, каб яго выцягнулі назад, бо ў студні вельмі гарача. Браты выцягнулі яго. Тады сярэдні брат пачаў спускацца ў студню, але і ён неўзабаве стаў прасіць, каб яго выцягнулі, бо ён не можа вытрымаць гарачыні. Тады найменшы брат аперэзаўся і папрасіў:

— Магчыма, я таксама буду крычаць са страху, але вы не звяртайце увагі. Спускайце мяне на дно і чакайце мяне тут.

Пасля гэтых слоў малодшы брат апусціўся ў студню. Скора, калі ўжо канчалася вярхоўка, ёнак адчуў пад нагамі зямлю. Ubачыў, што знаходзіцца каля вялікай пячоры, у якую можна ўвайсці высокай брэмай. Адчыніў яе і ўвайшоў. Тут ён убачыў прыгожую дзяўчыну, якая сідзела і вышывала, спытаў яе:

--Дзе мой вораг ?

Дзяўчына адказала:

-- Не ведаю, спытай пра гэта мая сястру. Ідзі далей і зноўдзеш яе у пакоі.

Пайшоў ён далей і знайшоў пакой. У ім прыгожая дзяўчына забаўлялася залатым яблыкам.

— Дзе мой вораг ? — спытаў юнак.

— Не ведаю, — адказала дзяўчына, — калі пра гэта хто і ведае, то толькі мая малодшая сястра. Яе і спытай. Яна ў другім пакоі.

Юнак знайшоў патрэбны пакой. Там ён убачыў прыгожую дзяўчыну, якая таксама забаўлялася залатым яблыкам. І ён зноў спытаў:

— Дзе мой вораг ?

Убачыўшы яго, дзяўчына вельмі здзівілася:

-- Якім чынам ты тут апынуўся ? Гэта ж царства трохгалавага джына! Ён толькі што вярнуўся паранены і цяпер спіць. Скора прачнецца і падзярэ цябе на кавалкі. Уцякай адсюль ! Мы ўсе сёстры. Джын схапіў нас і трымае ў няволі. Аллагам прашу, выходзь, інакш загінеш. Яго забіць вельмі цяжка. Калі б мог яго хто пасекчы на сорок кавалкаў, то і тады б яшчэ не згінуў. Ажы б зноў.

На гэта юнак адказаў:

— Прыгажуня, прашу цябе, дапамажы мне. Я яго заб'ю і вас вызвалю. Ідзі да яго і пачні горка плакаць. Ён спытае, чаму плачэш. Тады адкажы, што прадчуваеш — нехта прыдзе і заб'е яго, а ты ніяк не можаш жыць без яго. Тады ён павінен раскрыць перад табой таямніцу сваёй неўміручасці.

Дзяўчына так і зрабіла. Пайшла і убачыла, што джын ужо не спіць і пацягваецца. Падыйшла бліжэй і пачала плакаць. Убачыўшы такое, ён спытаў:

— Што здарылася, прыгажуня мая ?

Дзяўчына адказала:

— У апошні час у маім сэрцы неспакой, прадчуваю, што хто-небудзь можа прыйсці і забіць цябе. Як жа я буду без цябе ?

Джын адказаў:

— Не сумуй. Няма такой сілы, якая змагла б мяне знішчыць, бо я не нашу пры сабе душу. Гэтую таямніцу толькі табе даверу, але нікому не кажы пра яе. Мая душа ў абліччы галуба знаходзіцца ў пакоі ў канцы пячоры, усярэдзіне скрынкі з адтулінамі. Калі б хто адсек галаву

у галуба, тады б я памёр. Але хто гэта зможа зрабіць ? У пячору ніхто не можа увайсці. Няма пра што сумаваць. Жыві сабе і далей, як да гэтай пары. Я буду даваць табе усё, чаго пажадаеш.

Дзядзючэна вярнулася да юнака і расказала яму пра усё. Малодшы сын падзішаха знайшоў пакой у канцы пячоры, увайшоў у яго, разламаў скрынку і адсек галаву галубу, які там сядзеў. Агідны джын здох у сваім логвішчы. Тады юнак, не марнуючы часу, прывёў дзядзючат да студні. Спачатку абвязаў вяроўкаю старэйшаю сястру і крыкную старэйшаму брату:

— Цягні ! Дзядзючэна прызначана табе !

Тое самае зрабіў з сярэдняй сястрой і звярнуўся да сярэдняга брата:

— Вось твая, цягні !

Нарэшце, калі прывязаў малодшую сястру, пачуў ад яе:

— Спачатку выбірайся сам, а мяне выцягнеш пасля. Як убачаць мяне твае браты, не захочыцца ім выцягваць цябе з гэтай пячоры.

Юнак адказаў:

— Як жа так ! Яны мае родныя браты і не могуць так зрабіць !

Многа прывязаў дзядзючэну і крыкную: "Гэтая прызначана мне !"

Старэйшыя браты выцягнулі яе са студні, але, убачышы цудоўную прыгажосць, знямелі. Затым вырашылі не выцягваць малодшага брата, каб ён мог бы расказаць бацьку пра свае падзвігі Яны дамовіліся сказаць бацьку, што знайшлі ворага і у бойцы з ім малодшы загінуў. Сёстрам таксама загадалі гаварыць тое ж. Пакінуўшы брата у студні, вярнуліся дамоў. Бацька спытаў, дзе яго малодшы сын ? На гэта браты, быццам у вялікім горах, адказалі, што залатныя яблыкі краў трохгаловы агідны джын, з якім яны ўтрох біліся. Малодшы загінуў у бойцы, а яны забілі пачвару, вызвалілі трох сяцёр, якіх джын трымаў у сваёй пячоры. Падзішах вельмі бедаваў з прычыны смерці свайго малодшага сына і надзеў жалобнае ўбранне.

Тым часам малодшы брат, нічога не падазраючы, цяропліва чакаў, пакуль спусціцца вяроўка, але не дачакаўся. Тады зразумеў, што яго дзядзючэна мела рацыю. Чаму ён яе не паслухаў ? Вярнуўся у пячору, адчыніў браму і убачыў сівабародага старога, які чысціў варанага каня. Стары здзівіўся і спытаў:

— Сынок, як жа ты сюды увайшоў, гэта ж пячора агіднага джына. Калі ён цябе убачыць, адразу падзярэ на шматкі.

Юнак з усмешкай адказаў:

— Я забіу джына, вызваліу траіх сясцёр з няволі, а сам не магу выйсці з пяхорн. Чакаю ад цябе дапамогі. Ці ёсць тут другі выхад апроч студні ?

Стары сказаў:

— Пра гэта можа ведаць толькі самі малодшы. Настут трое братоу. Малодшы хадзіу некалькі разоу з джынам на паляванне. У паклі побач жыве мой малодшы брат. Ідзі да яго і спытаі, ён табе пакажа пакой самага малодшага.

Кнак увайшоу у суседні пакой, у якім убачу барадатага мужчыну, які чысціу каня у срэбнай зброі. Ён таксама здзівіўся, як убачу юнака. Ён ўзрадаваўся, як даведаўся, што джын забіт. Без вагання паказау дарогу да самага малодшага брата, які у гэты час таксама чысціу каня, убранага у залатую зброю.

Кнак павітаўся і сказаў пра усё, што адбылося. Малодшы барадаты конюх вельмі ўзрадаваўся.

— Я ведаю, як адсюль выбрацца, — прамовіу. Паклічу старэйшых братоу і мы разам выйдзем з пяхорн.

Браты-конюхі былі вельмі радыя, цалавалі юнака, кажучы:

— Ойшок, ты нам зрабіу вельмі вялікую паслугу, вызваліўшы нас з няволі. Хочам табе аддзячыць, толькі скажы, чаго хочаш. Мы усё можам, бо мы добрыя духі, ператварэння у людзей.

Кнак сказаў, што цяпер яму нічога не трэба.

— Калі так, — сказалі браты, — тады кожны з нас дасць табе па аднаму валаску з барады. Калі у цябе будзе патрэба і захочаш паклікаць каго-небудзь з нас на дапамогу, то спалі адпаведны валасок і выкліканы з'явіцца перад табой і выканае кожнае тваё жаданне.

Кнак схаваў валаскі, развітаўся і пайшоу у горад. Па дарозе ён сустраўся з пастухом. А таму, што прагаладаўся, то даў пастуху срэбную манету, каб той зарэзаў ягня і накарміў яго. Пастух зарэзаў ягня, а юнак зрабіу з аўчынкі галаву ўбор, які нагадваў натуральн прычоску з лысінай. Затым аддаў пастуху сваю добрую вопратку, а сам апрагнуўся у панашанае пастуховае адзенне. Цяпер яго ўжо было не пазнаць. Кнак пайшоу у горад.

Доўга ён так хадзіу, шукаючы сабе працу. Ніхто не хацеу яго браць, бо ён выглядаў жабраком. Нарэшце адзін стары каваль злітаваўся над ім і прыняў у кузню раздзімаць мяхі.

Неўзабаве на вуліцах горада прайшоу вялічальнія і паведамліу, што

скора адбудзецца вяселле старэйшага сына падзішаха і што з гэтай нагоды ўсе жыхары павінны прыйсці на гарадскую плошчу. У бліжэйшую пятніцу стары каваль надзеў сваю найлепшую вопратку і сказаў свайму работніку:

— Хлопча, пойдзем разам на плошчу і паглядзім на царскае вяселле.

— Не, дзядзечка, — адказаў работнік, — мая вопратка не падыходзіць. Сам жа я лсы, людзі будуць смяцца з мяне. Ідзіце самі, а пасля раскажае, што там бачылі і станеца так, як быццам і я там быў.

Стары каваль пайшоў, а юнак пабег на гарадскую ўскраіну, дастаў і спаліў валасок з барады сівога коняха, які ў пячору даглядаў вараного каня. У тую ж хвіліну перад ім з'явіўся стары і спытаў, якое ў яго жаданне.

— Хачу мець таго вараного каня, добрае адзенне і зброю, — адказаў. — Зараз, — прамовіў стары і знік. Неўзабаве пажаданне было выкана-
на. Юнак пераапануўся ў прыгожую вопратку, сеў на каня і паехаў на гарадскую плошчу. Тут, згодна звычаю, пасадзілі маладую на высокае крэсла, а малады сеў на каня і, паказваючы на маладую, прыкрычаў: — Эй, людзі, я з гэтай маладой збіраюся пабрацца шлюбам. Калі хто-небудзь мае штось супроць гэтага, няхай выйдзе на плошчу змагацца са мною.

Як толькі прагучалі гэтыя словы, выступіў збройны юнак на вараным кані. Усе здранцвелі ад нечаканасці. Жаніх пусціў у яго стралу, але той ухіліўся. Цяпер прыйшла чарга юнака. Ён таксама пусціў стралу ў старэйшага сына падзішаха і параніў так, што той асунуўся з каня. Праз імгненне юнак знік з вачэй. Адзенне, рыштункі і каня аддаў старому, а сам пераапануўся ў бруднае адзенне і вярнуўся ў кузню. Неўзабаве прыехаў каваль і кажа:

— Эй, хлопча, сёння адбылося нешта неверагоднае. Каб ты толькі пабачыў !

— А што такое, дзядзька ? — спытаў памочнік каваля.

Стары кажа:

— Да гэтага часу ніхто не асмельваўся выступіць супроць сына падзішаха, а сёння нейкі смяльчак на вараным кані памераўся сіламі са старэйшым сынам падзішаха. Калі б ён быў бліжэй, то забіў бы, а так толькі параніў яго. А сам імгненна знік.

Вяселле старэйшага з братоў цягнулася сем дзён. Праз тыдзень зноў вясцальнік падзішаха выйшаў на вуліцу і абвясціў, што ў бліжэйшую

пятніцу другі сын уладара будзе жаніцца і усе жыхары павінны прыісці на вяселле.

Настала пятніца і уладар падумаў, што незнаёмы вершнік можа зноў з'явіцца, таму загадаў усю плошчу акружыць воямі так, каб яны змаглі пераняць смельчака.

Каваль і на гэты раз утаварваў памочніка пайсці разам з ім на плошчу, бо невядомы кнак можа зноў з'явіцца. Але бедны памочнік не пайшоў на плошчу, а адправіўся на ўскраіну і спаліў валасок з ба-рады коняха, які даглядаў каня, упрыгожана срэбнай зброяй. Стары хутка з'явіўся. Кнак папрасіў каня, добрую вопратку і рыштунак. Усё гэта атрымаў. Пераапрунуўся, ускочыў на каня і паймаў, але за-трымаўся на невялікай адлегласці ад плошчы, дзе і схаваўся. Сярэд-ні сын падзішаха вельмі няўпэўнена набліжаўся да плошчы.

— Я вазьму шлюб з гэтай дзяўчынай, — абвясціў, — калі ж яшчэ каму-небудзь яна падабаецца, то няхай паспрабуе выклікаць мяне на бой.

Пачуўшы гэта, кнак уздыбіў каня і імгненна пераскочыў праз га-ловы вояў, якія акружылі плошчу. Тут вершнік стаў перад сярэднім братам. Той, убачыўшы праціўніка, пусціў стралу, але кнак ухіліў-ся. Сам жа кнак дакладна пацэліў у жаніха, які ссунуўся з каня на зямлю. Вершнік маланкай ірвануўся з плошчы і воі падзішаха толькі піль убачылі з-пад капытоў імклівага каня. Адлаўшы каня са срэбнай зброяй, вопратку, зброю ён вярнуўся у кузню.

Вярнуўшыся з горада каваль расказваў:

— Ну, хлопца, сёння зноў быў вершнік на кані з срэбнай зброяй, якая так блішчала, што сляпіла вочы. Стрэліў ён з лука і параніў сына падзішаха, а сам знік і воі не змаглі яго схопіць.

Нарэшце прыйшла чарга на трэцяю сястру. Яна была заручана з сч-нам уладара суседняй дзяржавы. Калі ўжо быў прызначаны дзень для вяселля, вясцальнік і на гэты раз выйшаў на вуліцы і зычным гола-сам склікаў людзей на вяселле.

Пра тое, што два разы зрабіў на вяселлі невядомы смельчак, ведалі ўсе людзі ў гэтым царстве. Таму сабраўся такі тлум, што не мог змясціцца на вялікай плошчы.

Стары каваль звярнуўся да свайго памочніка:

— Эй, хлопца, гэта ўжо апошняе вяселле у падзішаха. Хадзем са мною паглядзець на урачыстасць, бо можа зноў з'явіцца той смелы кнак.

— Не, дзядзька, я не пайду. Ідзіце самі, пасля раскажыце мне, калі вернецца, і будзе ўсё так, быццам я сам быў там.

Каваль пайшоу, а памочнік накіраваўся за горад. Выклікаў конюха, які даглядаў каня пад залатою папонай, і папрасіў сабе каня, адзен-не і рыштунак. Атрымаўшы усё, чаго хацеў, паскакаў у горад. Плошча была абкружана воімі у тры рады.

Дзяўчыну пасадзілі на такім узвышэнні, што кожны мог не ўбачыць. Жаніх прыехаў на кані і, паказваючы на маладую, абвясціў, што калі хто хоча не ўзяць за жонку, то няхай выйдзе на бой. Былы памочнік каваля, малодшы сын падзішаха, прышпорыўшы свайго каня, узвіўся над галовамі воў і апынуўся ў цэнтры плошчы. Жаніх пусціў у яго стралу, але ёнак схаваўся пад канём. Вокамгненна ён ужо зноў быў у сядле і так моцна пусціў стралу ў жаніха, што прашну яго наскрозь. Воі, якія акружылі плошчу, ужо хацелі схапіць вершніка, які сядзеў на кані, пакрытым залатою папонай, але ён сам спешыўся і падшоў да падзішаха, стаў перад ім на калені, нахіліў галаву і пацалаваў руку. Бацька пазнаў сына, прыгарнуў да грудзей і ўзрадавана сказаў:

— Сын, твае старэйшыя браты казалі, што ты загінуў ад рукі ворага ў пячоры, але ты, як бачу, жывы і цэлы!

Сын сказаў:

— Я здаровы, бацька. Гэта я спачатку параніў джына, а затым яго забіў і вызваліў траіх сяцёр. Браты прыгаварылі мяне да смерці ў пячоры, а прызначаную мне дзяўчыну забралі. Менавіта яна сёння павінна была стаць жонкай другога, таму я і забіў жаніха. Хачу ўзяць шлюб з гэтай дзяўчынай, бо я не моцна хаваю.

Падзішах угневаўся на старшых сыноў за крыду, якую яны арабілі малодшаму брату, і вырашну іх страціць. Але з гэтым не згадзіўся малодшы сын.

— Не, тата, — сказаў, — яны твае сыны і мае браты, таму не загадвай іх забіваць. Іх віна вельмі вялікая, гэта праўда, але якая будзе карысць таб і царству ад таго, што яны памруць? Не тата, няхай у тваім царстве не будзе смяротнай страты для людзей.

Бацька задумаўся.

— Якое тваё жаданне? — спытаў.

— Маё жаданне — ўзяць шлюб з любай, — адказаў ёнак.

У той жа дзень справілі вяселле малодшага сына падзішаха. І было яно гучным і вялікім.

БЕЛАРУСКА-КРЫМСКАТАТАРСКІ СЛЮЎНІК

1100 слоу і сказау ад дзядзькі Ісмаіла Меметава

знаемы	таныш
знайсці	тапмакъ
знаходзіцца	болымакъ
знаць, ведаць	бильмек
значны	белли (корумли)
значыць	демек
зноў	янъыдан (кене)
зняць	тышурмек
золата	алтын
з-пад	тыбунъден
зрабіць	япмакъ (ясмакъ)
зразумець	анъламакъ
зроблены	ясалгъан (азирлеген)
зуб	тиш
зусім	такъым (бутунъ)
ЗША	ашб
зялёны	ешиль
зямяля	ер (топракъ)
з"явіцца	кельмек
з"яўляцца	бармакъ (кельмек)
і	ве
іграць (йграць)	олнамакъ (чалмакъ)
імя, імёны	ад, адалар
інжынер	инженер
інстытут	институт
іншы, другі	башкъа
ісці	кетмек
кабыля	байтал
каза	эчки
казаць	айтмакъ

беларускае слова

крымскататарскае слова

казёл
калгас
калгаснік
калгасны
калектыў
калі
каля (блізка)
каляды
камандзір

камар
камбінат
камень
камісія
камітэт
камуніст
камуністычны
канец
капа (60 снапоў)
карміць
карміць дзіця (саіць)
карова
кароткі
каса (касць)
кастрычнік
каток (малы кот)
каторы
кватэра
кветка
кіламетр
кінуца
кінуць
кірунак

теке
колхоз
колхозджы
колхозны
бурлік (топ)
не заман (не вакыт)
якын (оны янында)
паска байрамы
баш (он башы — к-р аддзялення)
(юз башы — к-р сотні)
чыркий
комбінат
таш
комісія
комітэт
коммунист
коммунисттик
сонъ
алтыш
ашатмакъ
эмизмек
сытыр
кыска
чалъы
октябрь
мышчыкъ
кыйсы (аныи)
хане
чичечик
километр
атымакъ
атмакъ
тараф

беларускае слова

крымскататарскае слова

кіраўнік
 клас
 класіць
 клопат
 клуб (устано́ва)
 кні́га
 кожны
 кола
 колькі
 коні́к (ад ко́нь)
 ко́нь
 кот
 краі́на
 край (адм. адзі́нка)
 красны (прыго́жы)
 крок
 кроу
 крыкну́ць
 кры́ху
 кры́чаць
 ксе́ндэ
 куды
 ку́ль тура
 ку́ль турны
 кума
 купі́ць
 куры́ца
 ку́ст
 ла́віць
 ла́шка
 ла́ска
 ла́ўка (ла́ва)
 ле́гчы
 ле́дзь

ёл ба́шы
 оны́й
 кьо́рмакъ
 раатсы́злыкъ
 тешки́лят
 кита́б (кита́п)
 эрке́з
 копче́к
 кы́ач
 атчы́къ
 ат
 мшы́къ
 мемлекет
 у́льке
 кы́зыл (кы́рымлы)
 ады́м
 кы́ан
 кы́чырмакъ
 азчы́къ, аз-ма́з
 кы́чырмакъ
 ксе́ндэ
 кы́ада
 меде́ниет
 меде́ни
 ба́лдыз
 саты́н алма́къ
 таву́къ
 тю́п
 тутма́къ
 шама́рчыкъ, аячы́къ
 на́злама́къ
 ске́мле
 я́тмак
 зорне́н

беларускае слова

крымскататарскае слова

лезці	чыкмакъ
лепш	якъшы (гузель)
лешы	якъшы (гузель)
лес	тав
лета	яз
лік	ракъам
лінія	снзыкъ
літаратура	эдебят
ліха, бяда	атик
ліхі	атик
лічыць	саймакъ
лут	ешиль мейдан
любіць	сешмек
людзі	адамлар
люлі (выкл. ой люлі)	ай-нени
ля, каля	около
ляжыць	ятмакъ
ляцець	учмакъ

На дне цярпення жоутае золата.

Сабырны тоби — сары алтын.

Абяцаная шапка вушэй не грэе.

Ишанылтъан къалпакъ къулакъ къыздырмаз.

Ад астрогу няма перасцярогу.

Апске тымем деме.

Адзін раз зманеш — другі не павераць.

Быркере аддатсанъ — экииджи сефер санъа инанмазлар.

Адна галавешка і у печы не гарыць.

Кисев тек бир олса — оджакъта ялмаз.

Адзенеца, як пава, але благая слава.

Урбасы дженнет къушына бенъзей, а намы яман.

У Н А С У Г А С Ц Я Х
беларускі публіцыст і паэт Я у г е н Г у ч о к

Чытачы "Байрама" звярнулі увагу на вельмі востры і змястоўны артыкул Я.Гучка, надрукаваны ў 26-м нумары "ЛіМ"а напрыканцы чэрвеня гэтага года. Адзначаючы нахабнасць ваяўнічых рускаязычнікаў (тэрмін Я.Г.) ён слушна паказаў іх шкодную дзейнасць як у нас на Беларусі, так і на абшарах іншых рэгіёнаў былога СССР. У 1944 годзе за адны суткі былі выселены крымскія татары са сваёй радзімы. Гэта было вялікае злачынства ўлад. Але цяпер, калі прайшло столькі часу, а людзям не дакіль мажлівасці вярнуцца на родную зямлю, то ці намнога сённяшнія ўладары адрозніваюцца ад Сталіна ?

Тут мы друкуем 2 вершы, якія перадаў Я.Гучок

* * *

Мы, што сёння за рэферэндум,
Былі знішчаны ў Курапатах:
Нас жыцця пазбаўлялі яковы і бэнды,
Як і усе камуняцкія каты.

Але ж мы ажываем, але ж мы уздымаемся,
Каб уліцца ў сям"ю чалавецтва...
Хоць патроху, а вызваляемся
Ад крамлёўскага ад калецтва.

Толькі ж гэта не проста даецца,
Бо на кожным на кроку — яны:

І свае, і чужыя беларусажэрцы —
Служкі катаў і сатаны.

А таму непахісна за рэферэндум
Уздымайма свае мы душы,
каб ад сёння яковым і бэндам

Не была Беларусь паслушна.

Ахрышчоны ў праваслаўі,
Паспяшаюся ў мячэць,
Калі моваю Прадславы
Будзе там мулла гучэць.

ТАТАРСКАЯ НАРОДНАЯ ПЕСНЯ

ЭТНЭ - КӨЕ

НАПЕУ ВЁСКИ АТНЯ

Павольна ♩ = 69

Шу-шы кейне ма-тур и-теп Эйтеләр Этнә-ләр

дә. Ү-зәк-лә-рем не е-зә-ләр И сө мнен, әй-

тә ләр дә.

Шушы кейне матур итеп
Эйтеләр Этнәләрдә.

Үзәкләремне езәләр } 2
Исемең әйтәләр дә. }

Иртә торсаң монсу була
Әтнә су буйларында.

Кугалган чәчәгем кебек } 2
Син генә уйларымда. }

Гәти напеу вельмі мілагучны.
Їн з вёскі Атия.

Ранками бывае тужліва
На берагах ракі Атия.

Сэрца маё разрываецца
ад хвалявання
Калі называюць тваё імя } 2

Як кветка-незабудка
Толькі ты у маіх
думках. } 2

З ТАТАРСЬКОЇ КУХНІ

Татарські рулет (катлама з мясам). Для приготування рулету беруть яловичину і пресне цеста. Цеста зам'ясиць на підсоленім малаці, у яке папярєдне дадаць яйкі і масла. Цеста раскатуваць таксама, як і для локшыны, рэжуць стужкамі даўжынёй 15 і шырэй 10 см. Беруць дробна парэзаную яловичину, дадаюць парэзаную цыбулю, перац і соль, усе перамешуваць, прапускаюць праз мясарубку, дадаюць крыху малака ці ахалоджаната кіпеню і перамешуваць лыжкай ці рукамі.

Пригатаваную начинку кладуць слоєм таўшчынёй крыху меней за 1 см на ленту цеста і загортаюць. Гатовы рулет кладуць на сіта на каструлю, у якой кіпіць вада. Вада не павінна дакранацца сіта, якое накрываецца. Так рулет варыцца парай. Затым ахалоджаны рулет нарэзаць кольцамі таўшчынёй 2 см, заліваюць распушчаным маслам і падаюць на стол.

Норма прадуктаў на 10 чалавек: 1,2 — 1,5 кг цеста, 1 — 1,2 кг яловичны, 0,5 л малака, 2 — 3 яйкі, 150 — 200 г цыбулі, 100 — 150 г масла, соль, перац.

Рысавая каша. Рыс прамыць, пакласці у кіпень і варыць на працягу 5 — 8 хвілін. Затым адкінуць на сітка ці друшляк, адцядзіць, пакласці у запаранае малако і варыць 15 хвілін. Як каша пачне згущацца, дадаць соль і цукар, шчыльнэ накрыць і варыць на слабым агні 20 — 30 хвілін.

На 1 шклянку рысу беруць: 4 шклянкі малака, 1 сталовую лыжку цукру, масла.

Кампот з яблыкаў і сліў. Наліць у каструлю вады, усыпаць цукар і заварыць. У кіпень пакласці прамытыя, ачышчаныя ад зярнят і парэзаныя яблыкі і варыць 10 хвілін, пасля чаго дадаць ачышчаныя ад костачак слівы і варыць яшчэ 4 — 5 хвілін.

Норма прадуктаў на 10 чалавек: 7 — 8 шклянак вады, 400 г яблык, 300 г сліў, 300 г цукру.

ПОШТА "БАЙРАМА"

З Гарадзеншчыны Уладзімір Прыхач

"... Вываючы ў незнаёмых мясцінах цікаўлюся не толькі кра-
відамі, помнікамі гісторыі і архітэктуры, але і могілкамі.
Аглядаючы Ардашоўскі мізар, я звярнуў увагу на тое, што на
надмагільных камянях па-рознаму выбіты зорка і паўмесяц, ды
і зорка то 5-прамянёвая, то 6-прамянёвая, а то і васьміпра-
мянёвая. Чым гэта можна растлумачыць? Можа розніца ў тым,
што пахаваны мужчына ці жанчына, малады ці пажылы? Каб зра-
біць такую выснову, трэба было б мець большы матэрыял. Можа
хто з татар адкажа?

З Ляхавічаў

"Да вайны ў Вільні друкаваліся мусульманскія календары.
Можна было паглядзець і пра любы дзень сказаць, якая дата па-
мусульманску, калі гадавое свята. Ці не пара і "Аль-Кітабу"
выдаць такі календар?

З Гародні Ксуф Крыніцкі

"Мінулым летам гасцяваў у радні ў Злучаных Штатах, сустрэ-
каўся з татарамі, якія раней жылі ў Польшчы. Яны перадалі
мне, што муф'tэй Рэчыспалітай Польшчы Якуб Шынкевіч, які пас-
ля вайны жыў у Злучаных Штатах, выказваў сваю мару быць паха-
ваным на радзіме. Ідэю амерыканскіх татараў перавезці астанкі
муф'tэя і пахаваць яго ў Менску (у маладосці Якуб жыў і вучыўся
тут у рэальным вучылішчы) падтрымалі гарадзенскія татары.

Прашу згуртаванне татараў-мусульман "Аль-Кітаб" і аагчыну
менскіх татараў-мусульман абмеркаваць гэту праблему."

З Беластока Ян Сабалеўскі

"... Пытанне удзелу польскіх татараў-навукоўцаў у выданні
энцыклапедычнага даведніка "Татары Беларусі, Літвы і Польшчы"
разгледжана Калегіяй Мусульманскага Рэлігійнага згуртавання.
Паўныя мусульманскія структуры і навукоўцы прымуць удзел у гэ-
тай справе".

З М Е С Т

УСТУПНАЕ СЛОВА	3
Кур"ан. З рускай мовы на беларускую пераклаў К.Скурат	5
МУСУЛЬМАНСКІЯ ЗВЫЧАІ. Склаў Г.Сарвар	12
ГЭТЫ ЗІКЕР ПЯЦЬ СПРАДВЕЖУ СМІЛАВІЦКІЯ ТАТАРЫ	13
МУСУЛЬМАНСКІ ДАКУМЕНТ З МЕНШЧЫНЫ	22
ЭСКАДРОН ТАТАРСКІХ УЛАНАЎ У ВАЙНЕ З НЕМЦАМІ ў 1939	24
У КРАІНЕ РУКАЎ	27
МОЗАС ЯНУШОЎСКАС — НАШ БРАТ-МУСУЛЬМАНІН З ЛЕТУВЫ. Я.Якубоўскі	31
ВЕСТКІ РАДАСНЫЯ. ВЕСТКІ СУМНЫЯ	32
ПЕРШЫЯ КРОКІ. Я.Якубоўскі	34
СЛОЎНІК ЭНЦЫКЛАПЕДЫЧНАГА ДАВЕДНІКА "ТАТАРЫ БЕЛАРУСІ, ЛІТВЫ І ПОЛЫЧЫ"	37
ПРОБНЫЯ АРТЫКУЛЫ ў ЭНЦЫКЛАПЕДЫЧНЫ ДАВЕДНІК "ТАТАРЫ БЕЛАРУСІ, ЛІТВЫ І ПОЛЫЧЫ":	
АДАМ.М.Піятроўскі, абу Касым	44
"АПОВЕССЦЬ ПРА НЕНАВУЧОНАГА БАГАМОЛЫЦА"	45
АСТРЫНСКІЯ. С.Думін	46
АХМАТОВІЧ. М.Канапацкі	47
ЛЯХАВІЦКАЯ МЯЧЭЦЬ. А.Міськевіч	48
МАСТАБ. абу Касым	48
ал-МАСДЖЫД ал-АНСА. А.Бальшакоў	49
МІНБАР. А.Бальшакоў	50
МІХРАБ	50
ТРОХСОТГОДЗЕ ПАСЯДНЕННЯ ТАТАРАЎ НА ПАДЛЯШСЬКІ.	
П.Бараўскі і А.Дубіньскі	50

УМРА. Д.Ермакоу	51
УСЕПОЛЬСКИ З"ЕЗД ДЕЛЕГАТАУ МУСУЛЬМАНСКИХ ДЕКАМІЯТАУ. А.Міськевіч	51
ЗАПРАШАЕМ НА КОНФЕРЕНЦІЮ. І.Канап'які	54
МІЖНАРОДНЫ МУСУЛЬМАНСКИ ФОРУМ У МАСКВЕ	55
ІСЛАМСКИ УНІВЕРСИТЕТ У СТАЛІЧНЫМ ГОРАДЗЕ ЭР-РЫНД	55
ТАТАРСКИ ЛЕТНИК У ПАДМАСКОУ І. М.Канарокі	56
НЕЗАБЫВНЫЯ УРАЖАННІ. А.Усманава	56
БЫЦЬ ПРАВДЗІВЫМ — АБАВЯЗАК МУСУЛЬМАНІНА. Пераказау Г.Сарвар	58
ЗАЛАТЫ ЯБЫК. Перадалі А.Дубіньскі і І.Александровіч	59
БЕЛАРУСКА-КРЫМСКАТАТАРСКИ СЛЮВНІК. Склау І.Маметау	67
У НАС У ГАСЦЯХ ЯЎТЕН ГУЧОК	71
ТАТАРСКАЯ НАРОДНАЯ ПЕСНЯ. Падрыхтавала А.Тамаргаева	72
З ТАТАРСКОЙ КУХНІ	73
ПОШТА "БАДРАМА"	74